

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Економічний факультет

Кафедра економіки та менеджменту

Кваліфікаційна робота магістра

на тему: «УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ
ПІДПРИЄМСТВА»

Виконав: студент 2 курсу,
групи ЕН-61
Спеціальності 073 «Менеджмент»
Освітньо-професійної програми
«Адміністративний менеджмент»
_____ Владислав БАРАХТА

Керівник наукової роботи: доктор
економічних наук, професор
_____ Людмила КАЛІНІЧЕНКО

Рецензент: кандидат економічних
наук, доцент кафедри економіки
та маркетингу
Харківського національного
університету міського
господарства імені О.М. Бекетова
_____ Алевтина ПАКУЛІНА

Харків – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Факультет _____ економічний
Кафедра _____ економіки та менеджменту
Освітньо-кваліфікаційний рівень _____ магістр
Спеціальність _____ 073 «Менеджмент»
Освітньо-професійна програма _____ «Адміністративний менеджмент»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Ганна ДОРОШЕНКО
(підпис) (ім'я, прізвище)

«07» грудня 2024 року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА**

Барахти Владислава Володимировича
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи «Удосконалення управління витратами підприємства»
керівник роботи Калініченко Людмила Леонідівна, доктор економічних наук, професор
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом вищого навчального закладу від 15.10.2024 року №2101-5/3369

2. Строк подання студентом роботи «06» грудня 2024р.

3. Перелік питань, які потрібно розробити: розглянути теоретичні основи системи управління і оптимізації витрат на підприємстві; провести аналіз виробничо-господарської діяльності підприємства і аналіз витрат ПАТ «Трест Житлобуд 1»; розглянути шляхи оптимізації витрат на будівельному підприємстві, а саме розробити пропозиції щодо зниження собівартості будівельно-монтажних робіт, застосувати функціональний підхід у плануванні собівартості як спосіб оптимізації її рівня

4. План роботи

№ з/п	Назва етапів роботи
1	Розробка та узгодження змісту кваліфікаційної роботи магістра, ознайомлення з літературними джерелами за темою.
2	Робота над теоретичним розділом.
3	Доопрацювання першого розділу згідно з рекомендаціями наукового керівника. Написання другого розділу кваліфікаційної роботи.
4	Доопрацювання другого розділу згідно з рекомендаціями наукового керівника. Підготовка третього розділу кваліфікаційної роботи.
5	Доопрацювання третього розділу згідно з рекомендаціями наукового керівника. Написання вступу, висновків кваліфікаційної роботи магістра; оформлення списку використаних джерел.
7	Доопрацювання кваліфікаційної роботи згідно з рекомендаціями наукового керівника, подання до рецензування.
8	Подання роботи на кафедру

5. Дата видачі завдання «10» травня 2024 р.

Здобувач вищої освіти _____

(підпис)

Владислав БАРАХТА

(ім'я, прізвище)

Керівник роботи _____

(підпис)

Людмила КАЛІНІЧЕНКО

Гарант освітньої програми _____

(підпис)

Лариса ТЄШЕВА

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ І ПІДХОДИ В УПРАВЛІННІ ВИТРАТАМИ ПІДПРИЄМСТВА	8
1.1. Поняття витрат і принципові підходи до їх класифікації	8
1.2. Методи та інструменти управління витратами	18
1.3. Чинники, що впливають на економію витрат	27
1.4. Способи оптимізації витрат підприємства.....	32
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ВИТРАТ ПАТ «ТРЕСТ ЖИТЛОБУД-1».....	37
2.1. Організаційно-економічна характеристика підприємства	37
2.2 Динамічний і структурний аналіз витрат підприємства	45
2.3 Чинники собівартості: кількісна оцінка	49
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ВИТРАТ НА БУДІВЕЛЬНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ.....	55
3.1 Управління собівартістю будівельно-монтажних робіт: рекомендації щодо зниження.....	55
3.2 Функціональний підхід у плануванні собівартості як спосіб оптимізації її рівня.....	59
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69

ВСТУП

У сучасних умовах процес управління підприємством потребує комплексного вирішення багатьох проблем із застосуванням нових методів управління. Проблеми виникають під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. До зовнішніх факторів належать, насамперед, економічна ситуація в країні, яка швидко змінюється, критерії функціонування ринку, невизначеність зовнішнього середовища та конкуренція. Внутрішній фактор – середовище прийняття рішень, яке також є невизначеним. Стан невизначеності пов'язаний з відсутністю і неповнотою інформації для управління підприємством.

Усі основні процеси виробничо-господарської діяльності: постачання, виробництво, збут та координуючі їх функції управління безпосередньо пов'язані з трудовими, матеріальними та фінансовими витратами. Саме співвідношення між витратами та результатами діяльності свідчить про ефективність управлінської роботи, є основою для прийняття управлінських рішень, оцінює доцільність їх реалізації. Відсутність повної, правильно структурованої інформації про витрати бізнесу знижує ефективність управління та може призвести до серйозних негативних наслідків, тому необхідний інструмент, який дозволяє:

- своєчасно виявляти несприятливі ситуації на підприємстві;
- чітко визначити та поставити цілі для управління бізнесом;
- визначити причину несприятливої ситуації;
- надавати інформацію для підтримки управління бізнес-процесами на підприємстві;
- управляти витратами бізнесу;
- прогнозувати зміну справ на підприємстві під впливом тих чи інших управлінських дій, або окремих факторів зовнішнього чи внутрішнього середовища.

Для вирішення вищеописаних проблем сучасні умови функціонування підприємств припускають використання таких інструментів, як управління витратами та їх оптимізація.

Управління витратами – важливий вид діяльності підприємства. Його рівень визначає фінансову результативність підприємства, темпи розширеного відтворення, фінансовий стан суб'єктів господарювання, їх фінансову стійкість, що є важливим показником, який охоплює всі сторони господарської діяльності, а також результати, отримані від використання всіх виробничих ресурсів.

Управління – це цілеспрямований вплив суб'єкта управління на його об'єкт для досягнення певних результатів. Таким чином, управління витратами впливає на них з метою підвищення ефективності діяльності підприємства та досягнення високої економічної ефективності.

Основна мета будь-якого бізнесу – отримання прибутку. Прибутки підприємств значною мірою залежать від цін на продукцію та собівартості продукції. Ціна товару на ринку є результатом взаємодії попиту та пропозиції. Під дією закону ринкового ціноутворення, в умовах вільної конкуренції ціна товару не може бути вищою або нижчою, ніж того вимагає виробник чи покупець, – вона автоматично збалансується. Інша справа – витрати на формування собівартості продукції. Вони можуть збільшуватися або зменшуватися залежно від кількості витраченої праці і сировини, рівня технології, організації виробництва та інших факторів. Природно, чим вище собівартість, тим менше прибуток, і навпаки. Тобто між цими показниками існує обернена функціональна залежність. Підприємства мають багато важелів для зменшення витрат, які вони можуть задіяти, якщо ними вміло управляти.

Метою кваліфікаційної роботи магістра є оцінка ефективності управління витратами підприємства, дослідження шляхів оптимізації витрат на будівельному підприємстві.

Завдання кваліфікаційної роботи магістра:

- дослідити економічну суть витрат у функціонуванні підприємства та вивчити їх класифікацію,

- виявити чинники впливу на їх економію;
- провести аналіз витрат підприємства;
- розглянути перспективи їх оптимізації.

Об'єктом дослідження в роботі виступає процес управління витратами ПАТ «Трест Житлобуд-1».

Предметом дослідження виступають теоретико-методичні аспекти та механізми удосконалення управління витратами з метою оптимізації їх рівня на підприємстві.

Методи дослідження: систематизація, розгляд, інтегрований підхід, створення структурних моделей, застосування прогностичних функцій, порівняльний аналіз.

Практичне значення результатів роботи полягає в розробці пропозицій з удосконалення управління витратами будівельного підприємства. Запропоновано функціональний підхід у плануванні собівартості будівельних робіт як спосіб оптимізації її рівня.

РОЗДІЛ 1

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ І ПІДХОДИ В УПРАВЛІННІ ВИТРАТАМИ ПІДПРИЄМСТВА

1.1 Поняття витрат і принципові підходи до їх класифікації

Розглядаючи витрати з загальновизнаних практичних аспектів, можна припустити, що вони представляють у вартісному вираженні кількість ресурсів, використаних для виробництва та продажу продукту чи послуги протягом певного періоду часу.

Оцінка ресурсів, які використовуються для виробництва та продажу конкретних типів продукції, здійснюється шляхом агрегування або калькуляції, що в звичайній практиці відома як «собівартість». Економічний зміст цієї концепції полягає у визначенні справжньої вартості виробленого кінцевого продукту чи послуги, інформація про продукт чи послугу може бути використана для цілей управління, а також для оцінки, визначення прибутку, розрахунку податку на прибуток тощо. [3, с. 6]. Для прогнозування виробничих процесів необхідно з достатньою точністю визначити витрати підприємства на всіх стадіях виробництва продукції і віднести їх на кінцевий результат залежно від факторів, що впливають на отримання. У цьому сенсі цілком доцільним є висновок про те, що вартість можна перетворити на собівартість продукту, роботи чи послуги. У свою чергу, собівартість продовжує залишатися основою управління виробництвом і розвитком, чинником, що впливає на прибуток компанії, маркетингову політику в ринкових умовах.

У сучасній практиці бухгалтерського обліку вартість товарів або послуг, спожитих для створення вартості, перейшла до використаної, вичерпаної категорії витрат, широко відомої як витрати. Діалектика процесу полягає в наступному: спочатку витрати капіталізуються як активи, потім як витрати, коли у виробництві використовуються відповідні ресурси, реалізується вироблена продукція.

Відповідно до П(с)БО16 «Витрати» під витратами розуміють зменшення економічних вигід внаслідок вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок внесків власників) [1, с. 6].

Підсумовуючи вищесказане, можна встановити наступні співвідношення категорій витрат і собівартості.

Собівартість продукції або витрати на продукт здійснюється для виробництва запланованої кількості та виду продукції в певний період. Для торговельних підприємств собівартістю будуть витрати на закупівлю товарів для подальшої реалізації, а для промислових підприємств – витрати на виробництво готової продукції. Фактично продані продукти протягом певного періоду включають частину витрат, які переносяться до категорії витрат звітного періоду та відображаються як собівартість проданих товарів у звіті про прибутки та збитки. Залишок собівартості продукції розподіляється на товарно-матеріальні цінності та обліковується у відповідній статті балансу. Як наслідок, витрати за певний період (фінансова звітність) можуть не покрити всіх витрат, понесених, наприклад, за рік. Раніше зазначалося, що основою ефективної роботи компанії в довгостроковій перспективі є стійка конкурентна перевага, однією з найважливіших з яких є низькі витрати. Тому деякі автори називають управління витратами особливою частиною управління виробництвом, яка характеризується складністю та великою кількістю проблем, що вирішуються [6, с. 21].

Щоб ефективно управляти витратами, необхідно класифікувати їх. Витрати на виробництво можна згрупувати за місцем походження, носіями та видами.

За місцем виникнення витрати об'єднуються за видами виробництва, цехами, підрозділом, бригадою та іншими структурними елементами підприємства. Це робиться для підготовки необхідної інформації в розрізі центрів відповідальності, визначення собівартості продукції, робіт чи послуг.

Об'єкти витрат – це продукція, роботи і послуги, які необхідно реалізувати споживачам. За допомогою групування витрат обчислюють собівартість одиниці продукції, загальний випуск продукції, робіт, послуг.

За видами витрати групуються в розрізі економічних елементів і статей витрат.

Класифікуються витрати залежно від цілей і завдань, які ставляться перед керівництвом і менеджментом підприємства. Основні з них можна умовно упорядкувати наступним чином:

- визначення собівартості продукції та отримання прибутку. Класифікація затрат у цьому контексті допомагає встановити справедливую собівартість продукції, що включає в себе всі витрати, пов'язані з її виробництвом, збутом та адмініструванням;

- прийняття управлінських рішень та планування. Класифікація затрат в цьому аспекті допомагає визначити ефективність різних напрямків діяльності компанії, розподілити ресурси та зробити обґрунтовані управлінські рішення. Вона також сприяє розробці бюджетів і планів, враховуючи різні види витрат;

- контроль та регулювання діяльності компанії. Класифікація затрат у цьому випадку допомагає здійснювати постійний моніторинг витрат і встановлювати механізми контролю, що дозволяють ефективно управляти бюджетом, запобігати розбіжностям та недолікам в діяльності компанії [7, с. 15]. Відповідно до вищевикладеного, для розрахунку собівартості продукції та визначення прибутку витрати класифікуються таким чином:

- вхідні та вичерпані витрати;
- прямі та непрямі;
- основні та накладні витрати; виробничі і невиробничі витрати (періодичні витрати);
- одноелементні та комплексні;
- поточні та одноразові.

Відповідно мети прийняття управлінських рішень та планування витрати підлягають класифікації наступним чином:

- постійні, змінні, умовно-постійні, умовно-змінні;
- прийняті і не враховані;
- безповоротні;
- тимчасові;
- граничні та приростні;
- планові та позапланові.

Для виконання контрольних-регулюючих функцій витрати поділяють на контрольовані та неконтрольовані. При цьому звертають увагу на необхідність коригування витрат на фактично досягнутий обсяг виробництва.

Раніше зазначалося, що для розрахунку собівартості товарів, а також для оцінки собівартості запасів і прибутку використовується певна класифікація витрат. Вхідні витрати – це та сама кількість грошей, ресурсів, які підприємства чи організації вкладають (запускають) у процес, наприклад, час персоналу, матеріали, будівлі, машини та обладнання. Вони були придбані вчасно, є в наявності та будуть приносити прибуток у майбутньому. У балансі ці ресурси відображаються як активи.

Протягом звітного періоду ці кошти і ресурси витрачаються на виробництво продукції, надання послуг, виконання робіт, оплачених споживачами. У результаті кошти та ресурси втрачають здатність приносити дохід, а потім закінчуються. Для визначення прибутку та збитку особливе значення має поділ витрат на вхідні витрати та вичерпані витрати.

У балансі промислового підприємства вхідна вартість запасів представлена 3 статтями, що відображають стадії виробничого процесу:

- запаси матеріалів на складі та в очікуванні обробки;
- незавершене виробництво;
- готова продукція.

Прямі та непрямі витрати охоплюють вартісну оцінку ресурсів та різних видів діяльності, які можуть бути присвоєні конкретному об'єкту (такому як виріб, робота або послуга) або спільно використовуватись кількома об'єктами одночасно. Наприклад, об'єктом витрат є стілець; тоді вартість дерев'яних

заготовок буде однією з прямих матеріальних витрат, пов'язаних з виготовленням стільця; заробітна плата працівників, зайнятих у виробництві стільців, також включається до прямих витрат. У той же час, якщо мова йде про вартість пилки по дереву на меблевій фабриці, де виробляється різна продукція (столи, шафи, стільці, ліжка і т. п.), то вона не може стосуватися безпосередньо цих об'єктів. Вартість пилки є непрямим витратом, оскільки це обладнання використовується для виготовлення різних предметів меблів.

Класифікацію витрат на прямі і непрямі завжди можна чітко визначити, якщо керуватися наступним правилом: прямі витрати відображають ситуацію, коли ресурси, що обумовлюють їх, були придбані виключно для конкретного об'єкта витрат і використовуються саме ним. Це означає, що вони не розподіляються між різними об'єктами і призначені лише для підтримки цього одного об'єкта. Також варто відмітити, що величина прямих витрат на одиницю продукції зазвичай не залежить від обсягу виробництва. Це означає, що їх можна зменшити шляхом підвищення технічного рівня та вдосконалення технології, а також підвищення ефективності виробничого процесу.

У вітчизняній господарській практиці та економічній літературі непрямі витрати визначаються як накладні. Їх розподіл між окремими видами продукції, робіт здійснюється пропорційним чином деяким базам, тобто вони накладаються, наприклад, на базову оплату праці робітників виробництва, робочий час машин, трудомісткість виробництва продукції тощо.

Непрямими витратами в зарубіжному матеріалі називають витрати, які визначаються потужністю або немінучими витратами [20, с. 21]. Прикладами цих витрат є зарплата вищого керівництва та управлінців, довгострокова оренда, амортизація будівель та обладнання. Вважається, що в межах можливостей підприємства або його великомасштабної основи непрямі витрати залишаються постійними, незмінними. У вітчизняній практиці їх поділяють на загальновиробничі та загальногосподарські витрати.

У деяких галузях, що виробляють один вид продукції (енергетична, вугільна), усі витрати можна вважати прямими. Поділ витрат на прямі і непрямі залежить від технологічних особливостей галузей.

За призначенням у процесі виробництва витрати поділяються на:

- основні;
- адміністративні витрати підприємства, що також віднесені до накладних витрат.

До основних витрат відносяться всі види ресурсів, які споживаються у виробничому процесі. Це включає сировину, комплектуючі матеріали та оплату праці основних працівників виробництва з урахуванням відрахувань.

Класифікація витрат за функціональною ознакою передбачає поділ на виробничі та невиробничі витрати. Зазначено, що при оцінці запасів виробленої продукції необхідно враховувати лише виробничі витрати як складову собівартості продукції. З цієї причини витрати розподіляються на дві категорії:

- виробничі витрати;
- невиробничі витрати.

Собівартість продукту визначають сумуванням витрат підприємства на виробництво, просування та продаж продукту. Ця сума відображає вартість, витрачену на всі аспекти виробництва та комерціалізації продукту.

При розрахунку собівартості витрати розподіляються за економічним змістом на економічні елементи та статті калькулювання витрат. Цей підхід дозволяє уважно аналізувати та класифікувати витрати залежно від їхньої природи та ролі у виробничому процесі.

Економічний елемент витрат – це група витрат, яка об'єднує в собі схожі за своїм економічним характером та призначенням види витрат [1, с. 21]. Він використовується для класифікації та аналізу витрат в рамках економічної системи підприємства. Економічні елементи дозволяють виділити основні складові витрат та здійснювати їх подальший контроль та управління. Загальні значення за елементами витрат показують, що і скільки було витрачено на виробництво у звітному періоді, незалежно від того, чи було завершено роботу

чи послугу. Це групування є єдиним і обов'язковим для всіх галузей народного господарства.

До переліку економічних чинників входять:

- вартість матеріалів;
- витрати на оплату праці;
- відрахування на соціальні потреби;
- амортизація;
- інші витрати.

За першим елементом відображають покупні матеріали, комплектуючі вироби та напівфабрикати, паливо та енергію, використані для виробництва. Оплата праці та відрахування на соціальні потреби здійснюються у зв'язку з персоналом, який виконує основну діяльність підприємства. Так само враховуються амортизація та інші витрати.

Стаття витрат визначає їх види та призначення, пов'язані з виробництвом конкретних видів продукції і загальної продукції підприємства. Сума обчислених статей складає собівартість продукту. Перелік найменувань не є статичним і встановлюється самостійно підприємством, враховуючи особливості його виробництва. Цей перелік може змінюватись в залежності від потреб і внутрішньої організації підприємства, а також враховувати специфічність його діяльності та видів продукції. Важливо, щоб він повно і чітко відображав інформацію про напрямки витрачання коштів бізнесу.

Одноелементні та комплексні статті відображають їх класифікацію за складом і трудомісткістю. Одноелементні витрати – це витрати, що за економічним змістом не можуть бути розділені на будь-які складові (матеріали, заробітна плата, амортизація). Комплексні витрати включають кілька елементів, які спільно впливають на собівартість. Ці витрати можуть включати різні складові, такі як цехові витрати, що включають амортизацію обладнання, інструменту, будівель; матеріальні витрати на господарські потреби; витрати на оплату праці ремонтників та ін.

У сучасній економічній літературі з метою виробітку управлінських рішень та планування пропонується розглядати такі види витрат [12, с. 223]:

- змінні, постійні, умовно-постійні, умовно-змінні;
- безповоротні витрати;
- тимчасові витрати;
- приростні та граничні витрати;
- планові та позапланові.

Витрати, які змінюються залежно від обсягів виробництва, можна вважати змінними витратами. Так, наприклад, зі збільшенням виробництва столів споживається більше дерев'яних заготовок. Отже, витрати на матеріали необхідно віднести до змінних. Так само змінюються загальні витрати, пов'язані з оплатою праці. Це пояснюється збільшенням кількості виробничих столів, а також енергії і палива для технології. Із зростанням обсягу виробництва чи ділової активності загальні змінні витрати зростають лінійно, а їх величина на один виріб, як правило, не змінюється.

Постійні витрати – це ті витрати, які залишаються майже незмінними протягом звітного періоду, незалежно від змін у обсягу виробництва. Вони включають такі складові, як заробітна плата керівного персоналу, амортизація основних засобів, оренда виробничих приміщень та інші. Постійні витрати не змінюються в пропорції до змін виробництва або бізнес-активності, проте їхнє значення на одиницю продукції може істотно змінюватися відповідно до експоненційної залежності.

У господарській практиці поділ витрат на змінні та постійні можна здійснювати досить умовно. Процес виробництва і пов'язана з ним діяльність досить складні і неоднозначні. Тому в більшості випадків витрати можуть бути умовно-змінними або умовно-постійними. Це означає, що раніше згадані фактори витрат включають як змінні, так і постійні компоненти.

Безповоротні витрати називаються витратами терміну дії, які жодне альтернативне управлінське рішення не може компенсувати або змінити.

Тимчасові витрати характеризують можливості, втрачені при виборі будь-якого альтернативного управлінського рішення. Вони являють собою оцінку упущеної вигоди, коли вибір одного рішення виключає застосування іншого рішення. У зарубіжній літературі альтернативна вартість визначається як сума понесених втрат, коли ресурси використовуються для однієї цілі, а не для іншої. Альтернативні витрати відносять до тимчасових витрат, оскільки вони не відображаються в бухгалтерських книгах.

У першому випадку приростні та граничні витрати – це додаткові витрати на виробництво більшої кількості продукції, а в другому – маржинальні витрати на одиницю товару.

Планові витрати розраховуються на заданий обсяг виробництва за нормами, нормативами, лімітами і кошторисами, що діють на підприємстві або в організації. Зазвичай їх враховують при плануванні собівартості продукції. Позаплановані витрати не включаються в план і відображаються у звітах, фактичних або розрахункових витратах.

Продукція в процесі виробництва проходить багато послідовних стадій відповідно до технології виробництва. У той же час, маючи інформацію про собівартість продукції, ми не можемо точно визначити, як розподілити витрати між окремими виробничими підрозділами, що беруть участь у виробництві, центрами відповідальності. Ця проблема вирішується шляхом встановлення зв'язку між витратами і діями працівників, відповідальних за виробництво і споживання ресурсів. Такий підхід до управління витратами центрів відповідальності передбачає класифікацію їх на контрольовані та неконтрольовані.

Контрольовані витрати називаються так тому, що на їх величину може впливати керівник центру відповідальності; він не може впливати на нерегульовані витрати. При цьому робота керівника і менеджера оцінюється вмінням управляти витратами, які можна регулювати в запланованому обсязі. Так, наприклад, якщо підрозділи виробляють перевитрату матеріалу через помилку у виготовленні деталей. Керівник підрозділу винен? Відповідь

очевидна: так, і вартість матеріалів у цьому випадку регулюється. Але якщо перевитрата матеріалів пов'язана з неякісним постачанням заготовок, то керівництво підрозділу не має до цього відношення, винен менеджер з постачання.

Щоб контролювати та регулювати витрати, а також мотивувати працівників, відповідальних за використання ресурсів, слід класифікувати витрати на контрольовані та неконтрольовані, ефективні та неефективні категорії витрат. До неконтрольованих витрат відносять витрати, величина яких не залежить від впливу керівників і менеджерів підприємства. Контрольовані витрати зазвичай регулюються керівництвом підприємства.

Ефективність управлінської діяльності можна контролювати, якщо розподілити витрати за доцільністю їх використання в процесі виробництва. До ефективних належать обґрунтовані витрати, до неефективних – ті, що свідчать про недоліки в технології та організації виробничого процесу. У зарубіжній практиці такі витрати поділяють на ефективні та неефективні [13, с. 211].

В англійській літературі витрати класифікують за способом виникнення. При цьому підході витрати на споживані ресурси, що відповідають кількості виробленої продукції, називаються гнучкими витратами. Гнучкі витрати зазвичай прямі.

Витрати, пов'язані з ресурсами, які купуються та оплачуються заздалегідь, до виконання роботи, відомі як витрати, зумовлені потужністю, або немінучі витрати. Величина немінучих витрат обумовлена запланованими обсягами виробництва, а не фактичними рівнями діяльності.

Стосовно процесу виробництва виділяють собівартість продукту (собівартість). Ці витрати необхідні для виробництва запланованого обсягу та асортименту товарів за певний період часу. Невиробничі витрати, які включають виконання бізнес-функцій (управління, маркетинг, дослідження, розробки, збут тощо), відображаються як витрати періоду, оскільки вони не включаються до собівартості. Залежно від постановки цілей можуть бути й інші групи витрат. Нарешті, вони визначатимуть характер залучених витрат, метод розрахунку та їх

величину. Корисна цифра витрат для одного рішення може бути не важливою для іншого та на шкоду третьому.

Узагальнимо вище розглянуті класифікації витрат підприємства на рисунку 1.1.

Рисунок 1.1 - Класифікація витрат підприємства

Визначення, а також зіставлення витрат та результатів діяльності – сутність економіки будівельної організації. Ефективність її роботи можна оцінити лише шляхом порівняння витрат та результатів.

1.2. Методи та інструменти управління витратами

Національна економічна криза спричинила суттєві зміни в підходах вітчизняних підприємців до господарювання. Одним з ключових викликів стало забезпечення прибутковості та уникнення втрат в умовах складної ситуації на

ринку. Для досягнення стійкого рівня прибутку, підприємці активно зосереджуються на антикризовому управлінні, зокрема на антикризовому фінансовому управлінні. Одним із важливих аспектів ефективного функціонування підприємств є управління витратами. Воно базується на побудові системи управління та використанні відповідних методів, і є вирішальним фактором для успішної фінансово-господарської діяльності українських підприємств на ринку товарів, робіт та послуг.

Сучасні вітчизняні підприємства визнають, що ефективне управління витратами є ключовим фактором їх успіху та здатності досягати конкурентних переваг. Тому методи управління витратами привертають значний інтерес як серед науковців, так і серед практикуючих економістів. Використання відповідних та добре обґрунтованих методів управління витратами є гарантією успішного функціонування та збільшення конкурентоспроможності підрозділів як на внутрішньому ринку України, так і на зовнішніх ринках збуту. Відповідні методи дозволяють підприємствам ефективно контролювати витрати, раціоналізувати бізнес-процеси, забезпечувати оптимальне використання ресурсів і знижувати витрати на виробництво. Це сприяє збільшенню ефективності та прибутковості підприємства, що є особливо важливим у сучасних умовах глобального бізнесу [5, с. 21].

Успішна фінансово-економічна діяльність сучасних підприємств ґрунтується на забезпеченні високої конкурентоспроможності, як для самих підприємств, так і для їхньої продукції. Це досягається шляхом задоволення максимальних потреб споживачів у процесі споживання відповідної продукції, яку підприємство виробляє. Саме висока конкурентоспроможність є важливою умовою для досягнення прибутковості суб'єкта господарювання. Однак, без належного управління власними витратами бізнес не може бути конкурентоспроможним і прибутковим. Ефективне управління витратами в основі має вибір та застосування відповідних методів, що є важливою економічною складовою фінансово-господарської діяльності власника бізнесу.

Ретельне дослідження різних наукових джерел підтверджує, що методи управління витратами відіграють вирішальну роль у ефективному управлінні витратами та в побудові загальної системи управління на підприємствах [4, с. 21].

Управління витратами на підприємстві - це процес, який передбачає свідомий та цілеспрямований вплив зацікавлених сторін, таких як державні органи влади, органи місцевого самоврядування, власники, керівництво та працівники підприємства, на різні види витрат, пов'язані з виробництвом, оборотом та збутом продукції. Головна мета управління витратами полягає в підвищенні ефективності діяльності підприємства та отриманні прибутку.

Метод управління витратами на підприємстві представляє собою набір конкретних стратегій та підходів, які мають на меті цілеспрямований вплив зацікавлених сторін на витрати підприємства з метою досягнення більшої ефективності його діяльності [10, с. 40].

В управлінні витратами великих підприємств можна застосовувати багато різних методів. Їх вибір визначається насамперед цілями господарювання та наявністю відповідних умов. Розглянемо можливості методів управління витратами та умови їх прийняття.

Директ-костинг (direct-costing) – це метод обліку в системі контролінгу, який ґрунтується на визначенні справжньої собівартості продукції та послуг незалежно від передбачуваних умовно-постійних і накладних витрат. Ця система передбачає, обліковувати собівартість тільки в частині змінних витрат. Постійні витрати агрегуються на окремих рахунках і відображаються безпосередньо у фінансових результатах з певною періодичністю.

Головна перевага системи директ-костинг – це можливість управляти бізнесом. Проблема полягає в тому, що досить часто компанії вимірюють свою ефективність у розмірах прибутковості на кінець періоду. Це може бути рік, квартал або місяць, але для компанії, що розвивається, навіть із зниженням операційної ефективності прибуток може продовжувати зростати, компенсуючись збільшенням продажів. У результаті, якщо такі компанії

починають втрачати прибутки, це вказує на проблеми, настільки великі та запущені, що вирішувати їх може бути надто пізно. По-друге, ринок завжди динамічний і важливо розуміти, як саме працює та чи інша структурна одиниця в даний момент. Direct-costing дозволяє вирішувати ці дійсно важливі проблеми та керувати компанією не на основі прибутку чи виручки, а на маржинальному прибутку [16, с. 149].

Система директ-костинг має наступні особливості:

- розрізнення витрат на змінні та постійні: в залежності від їх змінності відносно обсягу виробництва;
- постійні накладні витрати не включаються в собівартість продукції: у системі директ-костинг постійні накладні витрати не враховуються при розрахунку собівартості продукції. Вони безпосередньо відносяться на рахунок прибутків і збитків за відповідний період, коли вони були понесені.

Стандарт-костинг (standart costing) – це система обліку витрат і калькулювання, яка використовує нормативну (стандартну) вартість. «Стандарт» – сума витрат, необхідних для виробництва однієї одиниці продукції; «костинг» – це грошове вираження цих витрат.

Головні особливості системи стандарт-костинг включають наступне:

- наявність системи стандартів, коли встановлюються правила, норми та стандарти, які служать основою для визначення витрат ресурсів на виробництво продукції. Ці стандарти регулюються і документуються для кожного виду витрат;
- визначення обґрунтованої норми витрат ресурсу, коли для кожного виду витрат, таких як матеріальні, трудові тощо, встановлюється обґрунтована норма витрат ресурсу на одиницю продукції. Це дозволяє встановити стандартну вартість виробництва одиниці продукції.
- розрахунок відхилень, коли окремо розраховуються витрати ресурсів за нормами та відхилення від норм витрат ресурсів. Аналіз фактичних витрат порівнюється з нормативними стандартами, що дозволяє виявити відхилення і здійснити відповідні корективи.

ABC-костинг (ABC) – це метод розрахунку собівартості, який зосереджується на обсязі господарської діяльності. Термін «ABC» є скороченням англійського виразу «Activity Based Costing», що означає «облік за видами діяльності» або «розрахунок вартості на основі бізнес-процесів» [3, с. 13]. Започаткований у 1991-1992 роках, цей метод зарекомендував себе як важливий інструмент для стратегічного прийняття рішень, управління витратами та збільшення прибутковості шляхом оптимізації бізнес-процесів.

Метод ABC є ефективним засобом визначення собівартості товарів або послуг і управління витратами на них. Цей підхід дозволяє розподілити загальні накладні витрати бізнесу за різними функціями або активностями. Управління витратами на рівні окремих підприємств, а не лише на рівні продуктів або відділень, відкриває нові можливості для ефективного контролю, планування та мінімізації витрат. Основна перевага цього підходу полягає в тому, що функціональна калькуляція дозволяє виявити надлишкові, корисні та марно витрачені витрати з більшою точністю. Це надає можливість краще розуміти, як витрати впливають на якість продукції та ефективність бюджетування. Справді, функціональний облік витрат не є бездоганим і має свої недоліки. Один з них полягає в необхідності значних інвестиційних і матеріальних витрат для впровадження методу ABC, а також спеціальної кваліфікації персоналу. Однак, незважаючи на ці вимоги, такий підхід дозволяє ефективно управляти витратами, охоплюючи всю діяльність компанії. Він допомагає визначити собівартість виробництва продукту на всіх етапах, від проектування до доставки споживачеві, монтажу та визначення причин цих витрат [14, с. 33].

У міжнародній практиці для управління витратами використовуються різноманітні інструменти, які допомагають досягти ефективності в галузі витратного менеджменту. Окрім вищезазначених методів, деякі з інших популярних інструментів включають: Just in Time, функціонально-вартісний аналіз витрат (FCA), kaisen-costing та ін.

Система Just in Time (JIT), відома як «точно вчасно», революціонує виробництво, використовуючи унікальний принцип: виготовляти продукцію

лише тоді, коли вона є необхідною, в обмеженій кількості. Цей метод ґрунтується на логістичній концепції «нічого не буде вироблено, поки це не буде потрібно», що дозволяє досягти надзвичайної ефективності в управлінні виробництвом. У системі Just in Time (JIT) відмовляються від масового виробництва продукції великими партіями. Замість цього, виробництво здійснюється невеликими партіями відповідно до актуального попиту. Цей підхід сприяє скороченню запасів, оскільки продукція виготовляється лише тоді, коли вона потрібна. Система Just in Time (JIT) дозволяє підприємствам усунути зайві витрати шляхом ефективного управління виробництвом. Цей підхід спрямований на уникнення надлишкового виробництва, простоїв обладнання та персоналу, непотрібного складування та витрат, пов'язаних з дефектами продукції. В рамках JIT, попит на товар супроводжує його виробництво без зайвих запасів, а матеріали доставляються саме тоді, коли їх потребують у виробничому процесі. Це дозволяє зосередитися на якості продукції, її доступності та загальній вартості, замість простої ціни закупівлі.

Алгоритм цільових витрат (target-costing) є цікавою стратегією, що виходить за межі традиційного обліку витрат. В основі цієї концепції лежить перегляд співвідношення між ціною, прибутком та собівартістю. Замість традиційного підходу, в алгоритмі цільових витрат передбачається, що новий продукт буде продаватися за ціною, яка покриває його витрати та забезпечить необхідний рівень прибутку для подальшого розвитку бізнесу. У системі target-costing, що застосовується до традиційних продуктів, змінено порядок дій і пріоритет компонентів у виразі. Тепер основний акцент робиться на досягненні цільової ціни шляхом визначення цільових витрат, які можуть бути покриті ціною продукту і приносити необхідний рівень прибутку. Таким чином, формула змінюється на наступну: цільові витрати = цільова ціна - цільовий прибуток.

М. Сакураї у 1989 році визначив цільову вартість як інструмент управління витратами, що використовується для зниження витрат, пов'язаних з продуктом на протязі всього його життєвого циклу. Це поняття акцентує на складності та комплексному характері цільових витрат, об'єднуючи зусилля виробничого,

дизайнерського, дослідницького, маркетингового та економічного підрозділів компанії.

Основні характеристики системи target-costing [17, с. 157]:

– визначення цільової собівартості на основі ціни реалізації та бажаного рівня прибутку, залучаючи всі підрозділи підприємства. Це стратегічний інструмент управління витратами;

– горизонтальна взаємодія між функціональними частинами бізнесу, що сприяє спільним зусиллям для досягнення цільової собівартості;

– постійне використання системи target-costing на різних етапах життєвого циклу продукту;

– організація поточного контролю витрат для забезпечення відповідності цільовій собівартості;

– релевантні маркетингові прогнози і точне позиціонування бізнесу на ринку для встановлення реалістичних цілей та параметрів системи target-costing.

Кайзен-костинг і цільові витрати є двома компонентами японської моделі управлінського обліку, які працюють паралельно з метою досягнення цільової вартості. Цільова вартість визначається на етапі проектування нового виробу, тоді як кайзен-костинг застосовується на етапі виробництва продукту. Якщо розрахункова вартість виявляє різницю до 10% порівняно з цільовою вартістю на етапі проектування, тоді розпочинають виробництво з урахуванням цієї різниці в 10%, припускаючи, що вона буде усунена протягом виробничого процесу з використанням методу кайзен-костинга. Цей метод є процесом зменшення різниці між розрахунковими та цільовими витратами, і він включає у себе всіх працівників підприємства, від інженерів до менеджерів. Цей процес активно підтримується системою управління персоналом, що стимулює його належне виконання.

Кайзен-задача встановлюється під час планування наступного фінансового року, коли розробляються виробничі плани. Вона може бути поставлена як для окремого продукту, так і для всього бізнесу, враховуючи змінні витрати. Постійні витрати розраховуються для кожного відділу та об'єднуються в

спеціальні бюджети. За допомогою кайзен-задачі та бюджету фіксованих витрат експерти складають річний бюджет компанії.

Основні риси системи калькулювання кайзен-костинг:

- фокусується на безперервному та комплексному зниженні витрат, а не на досягненні певного рівня витрат;
- забезпечує досягнення цільових витрат у процесі виробництва;
- застосовується переважно в оперативному управлінні витратами та контролі їх рівня;
- передбачає постійне використання та застосування;
- впроваджує невеликі, але постійні поліпшення у виробничих процесах, що можуть призвести до значних результатів в цілому;
- залучає всіх працівників до постійного підвищення якості діяльності та створення необхідної системи мотивації.

LCC-аналіз (аналіз витрат життєвого циклу) є унікальним методом, який заснований на оцінці вартості продукту протягом усього його життєвого циклу, що включає етапи розробки, просування, продажу, зрілості і виводу з ринку. Цей метод забезпечує комплексний аналіз технології для різних цілей, включаючи повний аналіз планування, бюджетування, контрагування та інвестиційної нерухомості, а також детальний аналіз, що включає ретельну оцінку фінансових параметрів, таких як придбання нерухомості та проведення технічних досліджень з використанням нових технологій. Перевагою такого підходу є його унікальність у здатності порівняти фактичну інформацію про витрати з попередньо запланованою, створити статистичну базу даних, оцінити вплив витрат на інноваційні бізнес-процеси та, насамперед, врахувати користь продукту для споживачів.

Функціонально-вартісний аналіз (Functional Cost Analysis, FCA) заснований на функціональному підході, що передбачає вивчення функцій об'єкта дослідження і застосування різноманітних алгоритмів та методик для досягнення цих функцій з найменшими витратами. FCA базується на припущенні, що для виготовлення певного продукту або надання послуги

необхідно виконати послідовні дії, кожна з яких вимагає використання певної кількості ресурсів.

Функціонально-вартісний аналіз (Functional Cost Analysis, FCA) дійсно передбачає акумуляцію вартості кожної дії з певними змінами, які нарешті враховуються у собівартості продукції або послуг організації [11, с. 186]. FCA є інтегрованим підходом до вивчення особливостей аналізу об'єктів, таких як товари, процеси або конструкції, з метою мінімізації витрат і максимізації ефективності. Для досягнення цього мета FCA прагне знайти оптимальне співвідношення між ефектом і вартістю. Традиційно, FCA має на меті досягнення зниження витрат на рівні від 10 до 20%.

Функціонально-вартісний аналіз (Functional Cost Analysis, FCA) спрямований на знаходження оптимальних можливостей для виконання різних функцій з мінімальними витратами, забезпечуючи при цьому високу якість, безпеку та привабливість товарів і послуг на ринку. Успіх FCA залежить від кількох факторів, включаючи підтримку керівництва компанії та розуміння його можливостей. В сучасних умовах ринку, FCA є цінним інструментом для вирішення складних економічних, технічних та організаційних завдань, що стикаються суб'єкти господарювання.

Контролінг є новаторським підходом у сучасній теорії та практиці управління, що поєднує економічний аналіз, планування, управлінський облік, а також інформаційні системи підприємства, управління ризиками та системи управління ефективністю [9, с. 27].

Контролінг у сфері собівартості охоплює комплекс технологій, спрямованих на поліпшення облікової політики та управлінської діяльності підприємства за фінансовими критеріями успішності бізнесу. Ефективність управління витратами залежить від комплексності підходу до управління, що включає в себе належну класифікацію витрат.

У деяких випадках витрати не можна однозначно віднести до категорії повністю змінних або повністю постійних. Тому виникає концепція напівзмінних (або змішаних) витрат, які в значній мірі залежать від часу та рівня

діяльності. Прикладами таких витрат є обслуговування обладнання, електроенергія, комунальні послуги, витрати на зберігання, оренда транспортних засобів і т. д. Напівзмінні витрати складаються як з змінної, так і з постійної складової. Постійна складова витрат включає витрати на підтримку об'єкта в працездатному стані, тоді як змінна складова витрат залежить від рівня споживання. Напівпостійні, або ступінчасті витрати, є постійними протягом певного діапазону видів діяльності, які змінюються поетапно зі зміною рівня діяльності. Проте іноді зміна величини витрат настільки значна, що в цьому діапазоні витрати можна розглядати як постійні.

Методи управління витратами, які були розглянуті, включають як стратегічні, так і оперативні заходи. Вони мають різноманітний зміст, відрізняються за цілями і мають свої особливості в застосуванні.

Для досягнення ефективності та досягнення належних результатів в діяльності компанії, керівництво повинно розуміти важливість грамотного та раціонального управління витратами та собівартістю продукції. Це включає встановлення контролю за витратами і виявлення потенційних можливостей для їх економії. Кожне підприємство самостійно обирає методи обліку та управління витратами, які найкраще відповідають його сфері діяльності [15, с. 79].

1.3. Чинники, що впливають на економію витрат

В умовах практики конкуренції та забезпечення фінансової стійкості, підприємство може досягти успіху, лише якщо його витрати не перевищують середньогалузевий рівень. Першочергово, зниження витрат є найсуттєвішим фактором для забезпечення зростання прибутковості підприємства. Таким чином, збільшення доступних коштів направляється на розширення виробництва, впровадження технологічних новацій та розробку нових продуктів, що відповідають інтересам як власника, так і трудового колективу. Крім того, це надає можливість знизити ціну на товар, що є вирішальною умовою успішної конкуренції на ринку товарів. Застосування знижок дозволяє компанії

привернути більше клієнтів, здійснити витіснення конкурентів та збільшити загальний обсяг прибутку шляхом зростання обсягів продажів. Більш того, це сприяє зниженню потреби в оборотних коштах, що відкриває можливість для збільшення інвестицій у виробничі процеси та задоволення соціальних потреб бізнесу. Зменшення оборотних коштів дозволяє ефективніше використовувати ресурси підприємства та раціоналізувати витрати на соціальні заходи.

Основні джерела зниження виробничих витрат включають наступні аспекти [19, с. 175]:

- оптимізація витрат на сировину, матеріали, паливо та енергію на кожну одиницю виробленої продукції.

- ефективне управління амортизаційними відрахуваннями, забезпечуючи оптимальний розподіл їх на одиницю продукції.

- раціональне використання робочої сили та оптимізація витрат на оплату праці на кожну одиницю продукції.

- ефективне управління адміністративними та управлінськими витратами, включаючи оптимізацію процесів та впровадження ефективних систем управління.

- мінімізація втрат та неефективних витрат шляхом вдосконалення процесів виробництва та реалізації продукції.

Дослідимо чинники, які мають значний вплив на економію витрат, і вони можуть бути упорядковані у дві групи: внутрішні та зовнішні.

Внутрішні фактори виробництва, які знаходяться під контролем підприємства, мають велике значення для ефективності й економії витрат. Серед них варто виділити [18, с. 307]:

- постійне удосконалення норм матеріальних витрат, що дозволяє досягати оптимального використання сировини та матеріалів;

- впровадження передових технологій, що приводить до покращення ефективності та якості виробництва;

- поступове підвищення рівня механізації й автоматизації виробництва, спрямоване на зменшення залежності від ручної праці та оптимізацію витрат;

- максимальне використання потенціалу техніки та трудових ресурсів шляхом впровадження наукових методів організації праці та виробництва;

- гнучке реагування на зміни обсягу виробництва, спрямоване на забезпечення ефективної оптимізації витрат та виробничих процесів у відповідності до ринкових умов.

Завдяки підвищенню технічного рівня виробництва та вдосконаленню організації праці, витрати на сировину, матеріали і заробітну плату можуть бути знижені. Комплексна механізація та автоматизація виробництва, впровадження нової техніки, удосконалення технології та використання прогресивних матеріалів сприяють значному зниженню собівартості продукції.

Зниження витрат також досягається шляхом зменшення витрат на сировину, уникнення виробничих витрат та при зберіганні виробів, використання вторинних матеріалів та безвідходних технологій.

Вартість сировини є значною складовою витрат у підприємств багатьох галузей, тому навіть невелика економія у використанні матеріалів, сировини, енергії та палива при виробництві одиниці продукту на підприємстві може мати помітний вплив.

Підприємства мають можливість впливати на величину вартості матеріалів, починаючи з їх закупівлі. Сировина і матеріали враховуються у собівартості продукції на основі закупівельної ціни, яка включає транспортні витрати. Тому правильний вибір постачальника сировини має великий вплив на собівартість продукції [38, с. 214].

Важливо забезпечити отримання матеріалів від постачальників, розташованих близько до підприємства, а також використовувати найдешевший вид транспорту для транспортування товарів. Якщо укладається договір на поставку матеріалів, то необхідно замовляти матеріали, що відповідають запланованим специфікаціям щодо розмірів та якості, звертаючи увагу на можливість використання більш економічної сировини без втрати якості продукції.

Зміна обсягів виробництва має значний вплив на витрати. При збільшенні обсягу виробництва в короткостроковому періоді спостерігається зміна питомих змінних витрат. Початково витрати різко знижуються, а потім починають зростати.

Шляхом зростання продуктивності праці швидше, ніж зростання заробітної плати, досягається зниження витрат. Таким чином, собівартість кожної одиниці продукції зменшується внаслідок зменшення вартості живої праці.

Зменшення витрат на технічне обслуговування та управління виробництвом сприяє зниженню загальних витрат на виробництво. Важливим фактором у визначенні розміру цих витрат на одиницю продукції є не лише обсяг виробництва, а й абсолютна кількість витрат, пов'язаних з технічним обслуговуванням та управлінням. Загальні заводські та цехові витрати підприємства мають прямий вплив на собівартість кожного продукту. Чим менші ці витрати, тим нижча буде собівартість продукції, при умові, що інші фактори залишаються незмінними [39, с. 135].

Зовнішні фактори, такі як ціни ринку на матеріали, сировину та обладнання, ставки податків і відрахувань, природні чинники та інші, є тими, на які компанія не має прямого контролю і не може впливати на них. Вони є зовнішніми умовами, які впливають на економіку витрат підприємства.

Зростання ринкових цін на сировину, паливо та енергію суттєво впливає на поточні витрати підприємства. Місія бізнесу – краще зрозуміти ринок, спробувати укласти контракт на постачання сировини за меншими цінами; удосконалити технологію виробництва для заміни матеріалів більш дешевою сировиною, але не гіршої якості.

Законодавчим органом встановлюється розмір податків і відрахувань, що включаються до собівартості продукції. Зі зростанням норм податків збільшуються витрати підприємства. На сьогоднішній день, собівартість включає значну кількість податків, які суттєво впливають на зростання витрат.

Країни з розвинутою економікою мають великий досвід раціоналізації виробничих витрат. Підприємства розробляють і застосовують спеціальні системи управління витратами. Велике значення приділяється витратам, пов'язаним з покращенням якості продукції. Зарубіжні компанії виділяють ці витрати в окремий сегмент, який відомий як «витрати на якість» [23, с. 167].

Застосування передових методів організації виробництва дозволяє досягти значного зниження виробничих витрат. У Японії, як одному з прикладів, розповсюджена система «точно в час», яка є загальноприйнятою практикою. Ця система передбачає своєчасну поставку деталей і матеріалів у відповідне місце та необхідній кількості. Коли виявляються браковані деталі, виробничий процес призупиняється, оскільки запасів не було. Це дозволяє знизити витрати на зберігання та транспортування напівфабрикатів як для виробника, так і для споживачів цих напівфабрикатів. Гарантія виробництва бездефектної продукції постачальником є необхідною передумовою для використання системи «точно в час». Тому першим етапом цієї системи є підвищення якості напівфабрикатів виробника на високий рівень. В японських підприємствах навчають всіх співробітників методам контролю якості, що сприяє підвищенню відповідальності за якість продукції. Крім того, вони використовують пристрої автоматичного виявлення несправностей, що допомагає вчасно виявляти й усувати відхилення в якості виробів. У японських підприємствах співробітники формують «кола якості», які відповідають за забезпечення якості у своїй робочій зоні. Ці кола якості використовують методи контролю якості та постійно працюють над покращенням процесів і виявленням можливих проблем. Це допомагає знизити витрати на переміщення деталей по заводу та ефективно управляти якістю на рівні робочих груп.

Зарубіжні економісти активно досліджують потенційні резерви зниження витрат шляхом впровадження змін у класифікації, обліку та калькулюванні витрат [25, с. 28]. Наприклад, вони враховують розмежування між витратами на виробництво високоякісного продукту та стандартного продукту. Додатково, приділяється більше уваги ролі центру витрат у формуванні ціни. Окрім цього,

чітко виділяються витрати на управління, підготовку виробництва та витрати на підвищення якості продукції. Ці підходи дозволяють ефективніше визначати та керувати різними видами витрат, сприяючи зниженню загальних витрат на виробництво.

Так, зниження собівартості продукції досягається шляхом впровадження різноманітних заходів. Перш за все, підвищення продуктивності праці грає важливу роль у зниженні витрат, оскільки більш ефективне використання робочого часу та ресурсів дозволяє отримати більше продукції за ту саму кількість затрат. Дотримання режиму економії у всіх сферах виробничо-господарської діяльності підприємства також сприяє зниженню зайвих витрат. Оптимізація конструкції виробів і вдосконалення технології виробництва дозволяють ефективніше використовувати матеріали та ресурси, знижуючи витрати. Зменшення витрат на обслуговування та управління виробництвом, а також уникнення витрат від браку і інших неефективних витрат також є важливими факторами у зниженні собівартості. Всі ці заходи спрямовані на оптимізацію процесів та ресурсів, що дозволяє підприємству ефективніше виробляти свою продукцію і зменшити загальні витрати [21, с. 85].

1.4. Способи оптимізації витрат підприємства

Багато підприємств у своїй діяльності використовують стратегію зниження витрат, в рамках якої співробітники здійснюють наступні кроки: вивчають фактори, що впливають на рівень витрат; перевіряють відповідність стандартам технологічного процесу; розраховують оптимальне навантаження виробничих цехів; з'ясовують причини перебоїв в роботі; контролюють наявність дефектів під час відвантаження або приймання товару; визначають перевантаження складів. Після цього проводиться аналіз витрат та їх оптимізація. Іншими словами, працівники розробляють програму для зменшення виявлених витрат, яку потім розглядає керівництво [24, с. 565].

Крім того, планування скорочення витрат включає набір заходів, розбитих за часом:

1. Дотримання фінансової дисципліни. Розробляються міри щодо підтримання фінансової дисципліни, включаючи строге дотримання затверджених фінансових показників. Рішення, прийняті керівництвом і зазначені в кошторисі, можуть бути порушені лише в виняткових випадках.

2. Організація обліку. Для систематичного зниження витрат на підприємстві необхідно впровадити систему фінансового обліку та контролю. Потрібно враховувати не тільки витрати, але й доходи підприємства.

3. Вживання професійних заходів для повернення боргів. Крім того, підприємство повинно своєчасно здійснювати бюджетні платежі та розраховуватися з працівниками і партнерами, щоб уникнути штрафів.

4. Розробка та реалізація плану скорочення витрат. Цілі цього плану скорочення витрат - встановлення конкретних цільових значень для кожної статті витрат, які необхідно зменшити. В межах цих заходів перш за все розроблюється загальний план для всього підприємства з визначенням слабких зон, які можуть призвести до скорочення витрат. Крім того, для кожного підрозділу розробляються окремі заходи для зміцнення фінансової дисципліни в цій сфері.

5. Проведення контрольних перевірок. Для оцінки ефективності скорочення витрат необхідне постійне незалежне спостереження, яке дасть змогу оцінити можливі недоліки, технологічні втрати з необхідним коригуванням планів скорочення витрат.

6. Аналіз збитків. Будь-які результати, включно з негативними, необхідно перевіряти повторно для подальшого зниження витрат. Необхідно проаналізувати втрати виробництва, що вимушує продавати товар (послугу) за заниженою ціною. Особливої уваги заслуговують також брак та переробки.

Оскільки вітчизняний досвід в галузі оптимізації витрат значно відстає від західного, розглянемо деякі методи, які можуть бути застосовані для цієї цілі: метод використання витратних носіїв; застосування закону Парето;

порівняння витрат, побудова діаграм, бенчмаркінг; метод ABC (Activity Based Costing); таргет-костинг; кайзен-костинг; метод SCM [27, с. 60].

Метод використання витратних носіїв. Це найпростіший з способів аналізу витрат, і він зосереджується на вивченні факторів і причин, які впливають на величину витрат. Аналіз витратних носіїв за виробничо-господарськими процесами підприємства допомагає знаходити обґрунтовані рішення та здійснювати оптимізацію витрат.

Застосування закону Парето. Виділяються найважливіші категорії витрат, оскільки тільки вони дають суттєву економію. Для досягнення 80% ефекту необхідно лише визначити та провести оптимізацію тих витрати, що складають саму більшу частку, а саме 20%. Це означає, що для отримання значної економії витрат необхідно зусилля направити на суттєву оптимізацію цих ключових статей витрат [33, с. 128].

Порівняння витрат, побудова діаграм, бенчмаркінг. Бенчмаркінг (Benchmarking) – система оцінки діяльності підприємства шляхом порівняння його з відповідними аналогами. Цей метод дозволяє виявити сильні та слабкі сторони витратного процесу підприємства шляхом порівняння його з кращими практиками інших компаній у відповідній галузі. Результати бенчмаркінгу можуть послужити основою для впровадження удосконалень та оптимізації витрат. Аналіз тенденції на витратних діаграмах. Цей метод включає візуалізацію витрат за допомогою діаграм, графіків або інших візуальних засобів. Аналіз тенденцій на витратних діаграмах допомагає виявити зміни витрат у попередніх періодах, ідентифікувати істотні витрати, виявити відхилення та їх причини. Це дозволяє розробити подальші заходи з усунення причин відхилень та оптимізації витратного процесу [26, с. 50].

Метод ABC (Activity-Based Costing) є ефективним підходом до обліку, аналізу та оптимізації витрат за процесами. Він допомагає підприємствам з великою достовірністю розраховувати витрати та продуктивність операцій, а також визначати ефективність використаних ресурсів та розраховувати собівартість продукту. У порівнянні з традиційними підходами розрахунку

витрат, результати, визначені за допомогою методу ABC, можуть значно відрізнятися. Пояснення такі, що метод ABC дозволяє значно точніше оцінити витрати, розподілити їх на конкретні активності та облікові об'єкти. Такий деталізований підхід дозволяє отримати більш об'єктивну картину витрат і використання ресурсів у різних процесах підприємства [8, с. 78].

Таргет-костинг (Target Costing) – визначення собівартості нового продукту, виходячи з планової ринкової ціни та очікуваного прибутку від реалізації. Його використовують у креативних індустріях, на підприємствах, де завжди створюються нові категорії продуктів.

Кайзен-костинг (Kaizen Costing) – це постійне та безперервне скорочення витрат у результаті реалізації конкретної програми підприємства. Цей метод базується на зменшенні часу, витраченого на дії, які не збільшують «вартість» продукту, що виробляється (операції накопичення, переміщення, зберігання).

Метод SCM (ланцюжка цінностей). Ланцюжок створення вартості для будь-якої організації – це послідовний набір дій, що створюють вартість, від сировини до постачальників комплектуючих до готової продукції, що постачається кінцевому споживачеві. Тут увага зосереджена на процесах, які відбуваються поза компанією, і кожна організація розглядається в контексті загального ланцюга створення вартості діяльності, як його частина, від сировини до кінцевих споживачів [34, с. 265].

Щодо вибору конкретного методу, метод ABC застосовує точну інформацію для ціноутворення та прогнозування, але цей метод досить складно використовувати на повсякденній основі, на відміну від методу носіїв витрат, який є найпростішим методом. Закон Парето поширюється лише на найважливіші категорії, але ступінь контролю над статтею може стати завадою в управлінні витратами. Методи порівняння витрат, діаграми та бенчмаркінг мають недоліки: багато підприємств не розуміють своєї структури витрат; компанії, які не мають чітких цілей зниження витрат; відсутність економічної культури як складової корпоративної культури. Переваги таргет-костингу: концентрація уваги співробітників на зовнішніх факторах більшою мірою, ніж

на внутрішніх. Проблеми: конфлікт інтересів між відділами – скорочення витрат не завжди однаково вигідно для всіх відділів; конфлікти між керівниками і підлеглими, обумовлені мотивацією співробітників. Кайзен-костинг, на відміну від таргет-костинга (цільових витрат), застосовується на стадії виробництва. А у випадку розробки стратегії підвищення конкурентоспроможності продукту та компанії в цілому за рахунок отримання конкурентної переваги найкращим виявляється підхід ланцюга цінностей [22, с. 128].

При цьому ефективність використаного методу оптимізації витрат можна оцінити за допомогою багаторівневої оцінки економічної та виробничої ефективності або методу розрахунку виробничого ризику.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ВИТРАТ ПАТ «ТРЕСТ ЖИТЛОБУД-1»

2.1. Організаційно-економічна характеристика підприємства

ПАТ «Трест Житлобуд-1» є однією з найбільших та найстаріших будівельних організацій у місті Харкові. Ця компанія є забудовником 65% усіх житлових будинків у місті.

Вона заснована вже понад 70 років тому і має багатий досвід на ринку нерухомості. За час існування реалізовано 318 проектів, серед них 20 храмів та 35 об'єктів культури. Компанія завжди враховує актуальні тенденції, використовує передові технології та сучасні механізми, намагаючись відповідати міжнародним стандартам [2].

Щороку ПАТ «Трест Житлобуд-1» будує 25 будинків. У колективі компанії працює понад 2000 людей, які демонструють єдність та дружність. Соціальна відповідальність підприємства є активною. Компанія ставить перед собою складні завдання, але вона покладається на позитивний настрій своїх працівників, що є запорукою успіху.

З 2023 року ПАТ «Трест Житлобуд-1» знаходиться у реєстрі великих платників податків, що свідчить про його стабільність та розвиток.

В таблиці 2.1 наведені основні анкетні дані підприємства.

Підприємство ПАТ «Трест Житлобуд-1» спеціалізується на виконанні будівельно-монтажних робіт з будівництва, ремонту та реконструкції об'єктів різного призначення. Основні напрямки діяльності компанії включають:

- будівництво: ПАТ «Трест Житлобуд-1» здійснює будівельні роботи на об'єктах різного типу, включаючи житлові будинки, комерційні приміщення та інфраструктурні споруди.

- ремонт та реконструкція: компанія проводить ремонтні та реконструкційні роботи з метою оновлення та модернізації існуючих будівель та споруд.

ПАТ «Трест Житлобуд-1» має значну матеріально-технічну базу, що включає сучасні будівельні та оздоблювальні матеріали, різноманітні машини, механізми та електроінструменти. Ці ресурси необхідні для виконання комплексних робіт «під ключ» або окремих видів робіт.

Таблиця 2.1 – Основні відомості про ПАТ «Трест Житлобуд-1»

Повне найменування юридичної особи	ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ТРЕСТ ЖИТЛОБУД – 1»
Скорочена назва	ПАТ «ТРЕСТ ЖИТЛОБУД – 1»
Статус юридичної особи (станом на 04.12.2022)	Не перебуває в процесі припинення
Код ЄДРПОУ	01270285
Дата реєстрації	08.08.1994
Уповноважені особи	<u>СУХІН КОСТЯНТИН ІВАНОВИЧ</u> (ЗГІДНО СТАТУТУ) – керівник
Розмір статутного капіталу	5 546 760,00 грн.
Організаційно-правова форма	Акціонерне товариство
Форма власності	Недержавна власність
Види діяльності Основний: Інші:	41.20 Будівництво житлових і нежитлових будівель <ul style="list-style-type: none"> • 22.23 Виробництво будівельних виробів із пластмас • 23.63 Виробництво бетонних розчинів, готових для використання • 25.11 Виробництво будівельних металевих конструкцій і частин конструкцій
Місцезнаходження юридичної особи	Україна, 61002, Харківська обл., місто Харків, вулиця АЛЧЕВСЬКИХ, будинок 43

Крім основних видів діяльності, зазначених у таблиці 2.1, компанія також займається:

– інжинірингом, геологією та геодезією: ПАТ «Трест Житлобуд-1» надає послуги і технічне консультування в цих галузях.

– купівлею та продажем власного нерухомого майна.

Ці додаткові напрямки діяльності розширюють сферу діяльності компанії і допомагають задовольняти потреби клієнтів.

Підприємство розпоряджається великим технічним потенціалом: відділи, що виготовляють бетонні розчини, бетонний завод з щорічною потужністю 150

куб. м. бетону на годину, виробництво пінополістиролу з річною потужністю 30000 куб. м., металопластикових та алюмінієвих виробів з потужністю 90000 кв. м. вікон на рік, виготовлення металевих конструкцій та внутрішніх дверей з потужністю 10000 шт. дверей на рік, а також завод, що виробляє тротуарну плитку, бордюри (за допомогою німецького обладнання "FRIMA"), фарбове виробництво із річною потужністю 600 тон фарби.

Військова агресія росії призвела до скорочення будівельних проектів через фінансові та економічні труднощі, недоступність будівельних матеріалів або обмеженість ресурсів. Постійні загрози безпеці та пошкодження інфраструктури також негативно впливають на будівельні роботи.

Попри все ПАТ «Трест Житлобуд-1» активно займається проведенням ремонтно-відновлювальних робіт у житлових будинках, що постраждали від воєнних дій, в усіх районах міста. Компанія зосереджується на відновленні найскладніших технічних пошкоджень, таких як зруйновані міжповерхові перекриття, сходові марші, повна або часткова відсутність поверхонь. Ці роботи виконуються на об'єктах комунальної власності та власності ОСББ.

Управлінська структура в ПАТ «Трест Житлобуд-1» є системою, що показує внутрішній устрій компанії та визначає взаємодію між її структурними відділами. У цьому випадку, організаційна структура є важливим аспектом успішного управління та виконання завдань.

Структура управління в ПАТ «Трест Житлобуд-1» включає різноманітні підрозділи і відділи, націлені на виконання певних завдань у рамках будівельної сфери (рисунки 2.1).

Головні управлінські органи ПАТ «Трест Житлобуд-1» – це загальний збір акціонерів, наглядова рада, ревізійна комісія і правління. Ці органи співпрацюють з ціллю оптимального функціонування компанії. Загальні збори акціонерів встановлюють стратегічні вектори та ухвалюють важливі рішення. Наглядова рада має на увазі нагляд за діяльністю керівництва та розглядання суттєвих аспектів. Правління прийняло на себе виконання стратегічних планів і повсякденне управління. Ревізійна комісія відповідає за фінансовий нагляд та

гарантує готовність відповідати перед акціонерами. Ця злагоджена структура забезпечує ефективне управління всіма ланками діяльності компанії.

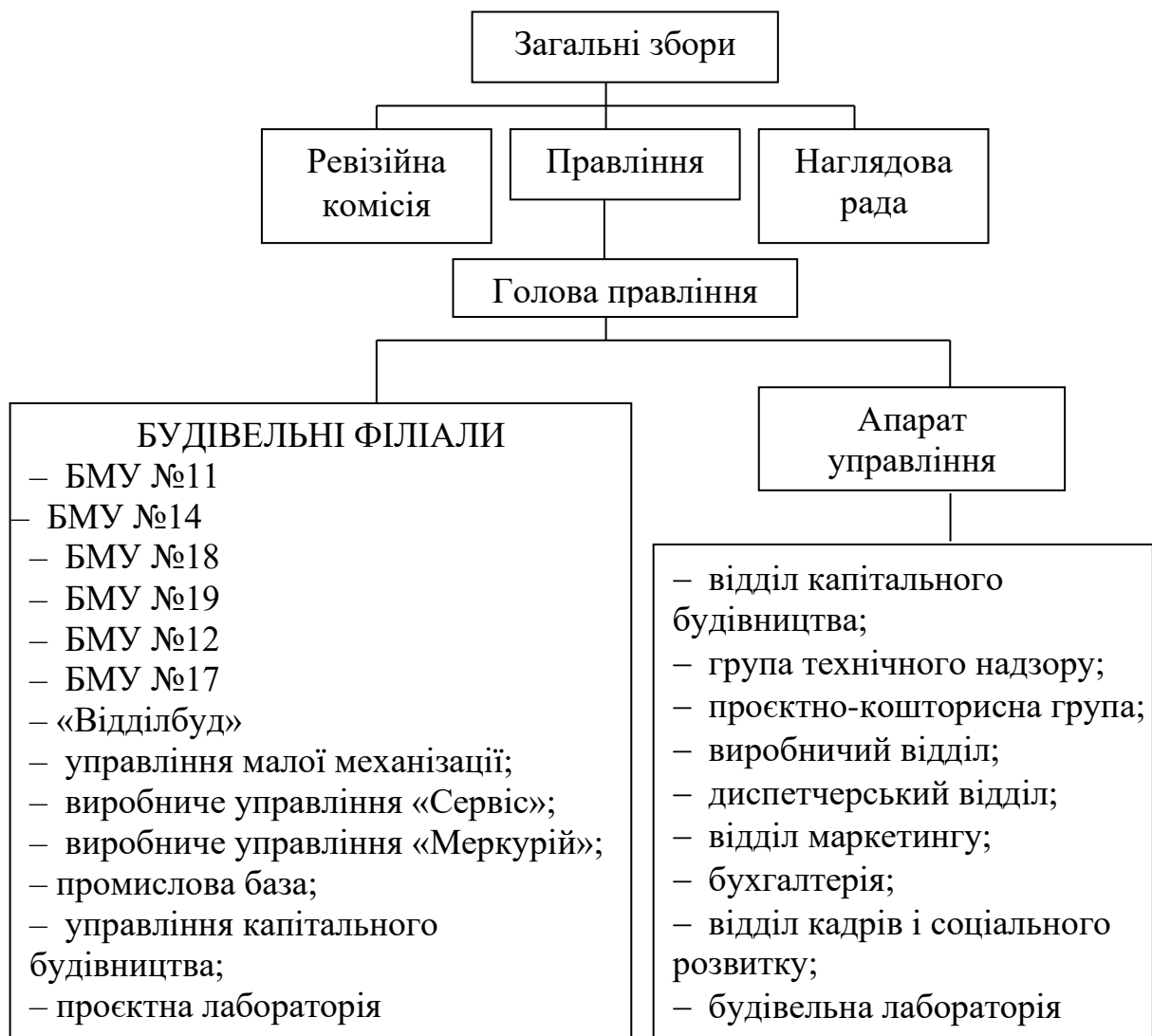

Рисунок 2.1 – Структурна схема управління в ПАТ «Трест Житлобуд-1»

В даному аналітичному розділі роботи, присвяченому оцінці основних економічних показників діяльності досліджуваного підприємства, будуть наведені дані за останні три роки, з 2021 по 2023 рік. Пильна увага звертається на вплив військових дій у 2022 та 2023 роках, які суттєво позначилися на діяльності та розвитку підприємства.

Дані, представлені у таблиці 2.2, свідчать про відносно стабільне функціонування підприємства.

Таблиця 2.2 – Аналіз економічного розвитку ПАТ «Трест Житлобуд-1»

Показники	2021	2022	2023	Темп росту, %	
				2022/2021	2023/2022
Чистий дохід від реалізації, тис. грн	2818746	1602844	1628350	56,9	101,6
Середньорічна вартість ОЗ, тис. грн	511849	563944	555709	110,2	98,5
Фондовіддача, грн / грн	5,51	2,84	2,93	51,5	103,2
Фондомісткість, грн / грн	0,182	0,352	0,341	193,4	96,9
Фондоозброєність, тис. грн / чол.	227,1	771,5	774,0	339,7	100,3
Середньооблікова чисельність працівників, чол.	2254	731	718	32,4	98,2
Фонд оплати праці, тис. грн	604394	133622	144731	22,1	108,3
Середньомісячна заробітна плата, тис. грн	22,3	15,23	16,80	68,3	110,3
Продуктивність праці, тис. грн/чол.	1250,6	2192,7	2267,9	175,3	103,4
Чистий прибуток, збиток, тис. грн	12027	74,0	38	0,6	51,4

Згідно з таблицею 2.2, підприємство показувало стабільну економічну динаміку у довоєнний період. Однак, 2022 рік став періодом значних змін у цій позитивній динаміці. Давайте роздивимося це ближче.

2022 рік у ПАТ «Трест Житлобуд-1» відзначився зниженням чистого доходу від реалізації на 43,1% порівняно з 2021 роком, що становить 1215902 тис. грн. в абсолютному вираженні. Цікаво зауважити, що собівартість виконаних робіт, наданих послуг також спостерігає тенденцію до зменшення (на

43,2% або на 1187978 тис. грн.), що пояснюється скороченням обсягів діяльності підприємства.

Компанія забезпечує фінансування своєї діяльності шляхом отримання прибутку від виконаних робіт для клієнтів, а також продажу житлових об'єктів, що були споруджені за власні кошти та залучені інвестиції.

Чистий прибуток ПАТ «Житлобуд-1» сягнув в 2021 році розміру 12027 тис. грн. У 2022 році чистий прибуток суттєво зменшився до 74 тис. грн. (на 99,4 %), а в 2023 році – до 38 тис. грн (на 99,7 %) порівняно з довоєнним 2021 роком. На це в першу чергу вплинули воєнні дії на території України.

У 2022 році фонд оплати праці компанії значно зменшився – на 470772 тис. грн., що дорівнює 77,9 % у відносному вираженні. У 2023 році фонд оплати праці склав 144731 тис. грн., що менше рівня 2021 року на 459663 тис. грн. (на 76,1 %), але більше рівня 2022 року на 8,3 %. Це зменшення у порівнянні з довоєнним роком відбулося за рахунок зменшення чисельності працівників і зменшення середньомісячної заробітної плати. Так, у 2021 році середньомісячна заробітна плата на підприємстві досягала рівня у 22,3 тис. грн. Показник є досить високим, що може пояснюватися постійним зростанням обсягів виконаних робіт та послуг, а також підвищенням посадових окладів, тарифних ставок і відрядних розцінок у минулі роки.

В компанії активно розгортається система мотивів, яка покладається на високі колективні досягнення робітників. Ця система оцінює вклад кожного робітника у досягнення цілей. Більше того, неперервно покращується колективна організація та система стимулювання праці в окремих відділах, ґрунтуючись на кінцевих показниках діяльності цих підрозділів.

Середньомісячна заробітна плата на підприємстві в 2022 році зменшилася на 31,7 % і склала 15,23 тис. грн., в 2023 році зменшилася порівняно з 2021 роком на 24,7 % і склала 16,8 тис. грн., але це більше рівня 2022 року на 10,3 % або на 1,57 тис. грн.

Відмічаємо велике зменшення середньооблікової чисельності працівників з 2254 осіб у 2021 році до 731 особи у 2022 році (в 3 рази) по причині

призупинення трудових договорів на період воєнного стану і по причині мобілізації працівників на фронт. В 2023 році середньооблікова чисельність працівників склала 718 осіб, що менше 2021 року на 68,1% або на 1536 осіб. У порівнянні з 2022 роком чисельність зменшилася на 1,8 % або на 13 осіб.

У 2021 році компанії вдалося збільшити продуктивність на 42,6%, що викликано помітним зростанням чистого доходу від реалізації продукції та зменшенням кількості працівників на підприємстві.

Продуктивність праці навпаки суттєво збільшилася за три роки (на 75,3 % в 2022 році і на 81,3% в 2023 році) за рахунок більш високих темпів зростання доходу порівняно до темпів змін чисельності.

Темпи зростання продуктивності праці за 3 останні роки вищі, ніж темпи зміни середньомісячної заробітної плати, і це свідчить про позитивний динамічний розвиток в цьому напрямі.

Середньорічна вартість основних засобів ПАТ «Житлобуд-1» в 2021 році становила 511849 тис. грн, а в 2022 році збільшилася до 563944 тис. грн, тобто зросла на 10,2%. В 2023 році середньорічна вартість основних засобів склала 555709 тис. грн., що більше 2021 року на 8,6%. Це зростання зумовлене придбанням сучасного обладнання і індексацією вартості основних активів.

В 2022 році спостерігається зменшення ефективності використання основних фондів, про це свідчить показник фондоддачі, що зменшився на 48,5% або на 2,67 грн. В 2023 році ми спостерігаємо продовження цієї тенденції. Так фондоддача зменшилася на 46,8% або на 2,58 грн. порівняно з довоєнним роком. Це пояснюється більш високими темпами зростання середньорічної вартості основних засобів порівняно з темпами зростання чистого доходу. Спостерігається колосальне падіння чистого доходу від реалізації робіт у воєнні роки. Це ще один негативний тренд у роботі цього підприємства, спричинений надзвичайними обставинами.

Фондоозброєність у 2023 році зросла за досліджуваний період більше, ніж у 3 рази і склала 774 тис. грн на кожного працівника. У цьому періоді великий

показник фондоозброєності був досягнутий завдяки паралельному зростанню вартості основних засобів та оптимізації кількості працівників.

Після глибокого аналізу основних економічних показників за 2021-2023 роки можна констатувати різке зростання усіх виробничих показників, що свідчить про позитивний тренд у розвитку підприємства у довоєнний період; через широкомасштабну агресію російської федерації на території України та активні воєнні дії разом із тимчасовою окупацією деяких областей країни аналіз економічних показників ПАТ «Трест Житлобуд-1» за 2022-2023 роки виявляється неможливим через непередбачувані фактори, які впливають на діяльність підприємства.

Внаслідок військових подій в економічному оточенні спостерігалось зниження попиту на будівельні послуги та нерухомість через загрозу безпеки, руйнування інфраструктури та загального напруженого економічного стану у регіоні.

Загострена конфліктами та воєнними подіями ситуація призводить до радикальних змін у діяльності підприємства:

- різке зниження попиту: через загрозу безпеки у регіоні попит на будівельні та оздоблювальні послуги відчутно зменшується, що має прямий вплив на фінансове становище підприємства;

- ресурсна обмеженість: інтенсивна воєнна активність перешкоджає доступу до будівельних матеріалів, обладнання та висококваліфікованих робітників через ускладнення переміщення ресурсів;

- руйнування інфраструктури, включаючи житлові об'єкти, потребує значних відновлювальних заходів та ремонтів, що, у свою чергу, може відкрити нові можливості для розвитку підприємства;

- економічні та фінансові виклики: зміни в економічному оточенні, нестача фінансів та нестійкість ускладнюють втілення будівельних проектів у життя.

У таких умовах будівельна компанія змушена пристосовуватися до нових умов, переглядати свої стратегічні плани та шукати способи виходу зі складних фінансових і економічних проблем.

2.2 Динамічний і структурний аналіз витрат підприємства

Глибокий аналіз динаміки, структури і розподілу витрат на підприємстві розглядається як ключовий аспект його економічної діяльності. Цей аналіз виявляє основні складові витрат і їх взаємодію, розкриваючи, як ресурси спрямовані на підтримку операцій підприємства, і якою мірою це є ефективним [35, с. 168].

Розглянемо зміни у доходах, витратах та фінансових результатах за останні три роки, користуючись даними таблиці 2.3. Таблиця містить інформацію про зміни в зазначених показниках та їх вплив на фінансовий стан компанії. Глибокий аналіз цих показників допоможе визначити намічені тенденції у витратній поведінці та поведінці інших фінансових показників підприємства.

Аналіз даних з таблиці 2.3 показує, що у 2022 році валовий прибуток ПАТ «Трест Житлобуд-1» зменшився на 41,6% порівняно з попереднім 2021 роком. Це пов'язано з тим, що чистий дохід від реалізації продукції зростав повільніше, ніж собівартість реалізованої продукції. Це може вказувати на збільшення витрат підприємства, яке не супроводжується відповідним зростанням обсягів робіт і доходів, що може негативно вплинути на фінансові результати діяльності будівельного підприємства.

У 2023 році, порівняно з 2022 роком, спостерігалось значне зростання валового прибутку будівельної компанії – на 42,1%, досягнувши 55741 тис. грн. Це можна пояснити тим, що чистий дохід від реалізації зростав швидшими темпами, ніж собівартість виконаних робіт.

Чистий прибуток після сплати податку на прибуток значно зменшився у воєнні роки у порівнянні з 2021 роком і склав 38 тис. грн. Це пов'язано із суттєвим зниженням чистого доходу від реалізації – на 42,2%, інших операційних доходів – на 83,9 % та інших доходів.

Таблиця 2.3 – Фінансові результати ПАТ «Трест Житлобуд-1» за 2021 – 2023 роки: аналітичний звіт

Показники	2021	2022	2023	Темп росту, %	
				2022/2021	2023/2022
Чистий дохід від реалізації, тис. грн	2818746	1602844	1628350	56,9	101,6
Собівартість реалізованих робіт, послуг, тис. грн	2751599	1563621	1572609	56,8	100,6
Валовий прибуток(+), збиток(-), тис. грн	67147	39223	55741	58,4	142,1
Інші операційні доходи, тис. грн	443269	41875	71237	9,4	170,1
Адміністративні витрати, тис. грн	115641	28040	37361	24,2	133,2
Витрати на збут, тис. грн	33224	4331	6735	13,0	155,5
Інші операційні витрати, тис. грн	322533	32821	69164	10,2	210,7
Інші доходи, тис. грн	443629	390	568	-	145,6
Фінансові витрати, тис. грн	20840	16079	11826	77,2	73,5
Інші витрати, тис. грн	443859	-	1391	-	-
Витрати з податку на прибуток, тис. грн	6248	143	1031	2,3	721,0
Чистий прибуток (+), збиток (-), тис. грн	12027	74	38	0,6	51,4

За розглянутий період спостерігалось зниження як доходів, так і витрат. Так, собівартість реалізованої продукції скоротилася на 42,8 %, адміністративні витрати – на 67,8 %, витрати на збут – на 79,7 %, інші операційні витрати – на 78,6 %, фінансові витрати – на 43,3 %, інші витрати – на 0,3 %. Інші операційні витрати включають витрати на реалізацію короткострокових активів, витрати на відчуження або виведення з експлуатації основних активів підприємства, витрати на підтримку бренду а також інші подібні витрати. Дуже суттєве

зменшення всіх витратних показників пояснюється зменшенням обсягів робіт у воєнний період.

У 2022 році, в період воєнного конфлікту, ПАТ «Трест Житлобуд-1» зафіксувало зниження чистого доходу на 43,1%, собівартості реалізованих робіт та послуг – на 43,2% та чистого прибутку – на 99,4%. Таке колосальне скорочення чистого доходу можна пояснити багатьма чинниками. Основне - це зменшення масштабу виконання (реалізації) завдань, падіння цін на будівельні роботи або послуги та інші причини. Так само, значне падіння собівартості пояснюється суттєвим скороченням виробничих витрат. Дуже важливе те, що темп зниження чистого прибутку під час воєнного конфлікту свідчить про значні проблеми та збитки, які підприємство пережило в цей час.

Цей значний відсоток скорочення обумовлений рядом факторів:

- збройні конфлікти викликають руйнування і втрати у виробництві, зменшення обсягів реалізації продукції, що істотно знижує дохід;
- збройні конфлікти викликають загальну економічну нестійкість у державі, що впливає на купівельну здатність, вартість ресурсів та інші аспекти, відбиваючись на прибутковості компанії;
- компанія мала великі затрати на захист своїх активів, реставрацію ушкоджених об'єктів, що значно вплинуло на загальний економічний результат його роботи;
- воєнні операції знизили попит на будівельні роботи, спричинили економічну нестійкість, і все це обумовило більш складним управління підприємством;
- запровадження фінансових лімітів зменшує вихід на ринки, на клієнтів та грошові ресурси, що значно впливає на результативність діяльності будівельної компанії.

Таким чином, швидке зменшення прибутку в умовах воєнного часу вказує на важкі економічні обставини, що є викликом для роботи компанії та потребують уваги для розв'язання проблем і відновлення стабільності.

Зміни окремих складових операційних витрат ПАТ «Трест Житлобуд-1» представлені в таблиці 2.4. Це дослідження відоме як структурний аналіз витрат.

Таблиця 2.4 – Структурно-динамічний аналіз витрат будівельного підприємства

Елементи витрат	Витрати, тис. грн			Питома вага, %			Темп росту, 2023/2021, %
	2021	2022	2023	2021	2022	2023	
Матеріальні витрати	1923513	584285	621655	41,90	43,93	43,01	32,32
Витрати на оплату праці	604394	133622	144731	13,16	10,05	9,99	23,95
Відрахування на соціальне страхування	133312	28628	32036	2,90	2,15	2,23	24,03
Амортизація	73928	16143	78186	1,61	1,21	5,41	105,76
Інші	1856124	567354	568761	40,43	42,66	39,36	30,64
Всього	4591271	1330032	1445369	100,00	100,00	100,00	31,48

В зазначений період спостерігається помітне зниження темпів за більшістю елементів, що переважно обумовлено скороченням обсягів діяльності та часом – обмеженням будівельної діяльності.

Поєднання зменшення обсягів робіт, змін в стратегії ціноутворення для матеріальних ресурсів та технологічних змін спричинило зниження витрат на матеріали на 67,68 % або на 1301858 тис. грн.

Будівництво у довоєнні роки відзначалося постійним зростом оплати праці, який був спричинений впливом різних факторів: економічний прогрес, нестача кваліфікованої робочої сили та зміни в законодавстві. Підвищений попит на будівельні послуги та на висококваліфікованих працівників призвели до зростання рівня оплати праці. Це сталося через те, що працівники стали більш

цінними на ринку праці, їхня вартість була переоцінена. Законодавчі вимоги, що швидко змінюються і встановлюють мінімальний розмір оплати праці в країні, також сприяють зростанню заробітної плати в будівельному підприємстві.

В 2023 році витрати на оплату праці зменшилися на 76,05 % порівняно з 2021 роком і склали 144731 тис. грн. Це пояснюється впливом двох факторів: зниженням чисельності працівників і зниженням розміру середньомісячної заробітної плати по причині зменшення обсягів робіт у воєнний час.

По причині зниження витрат на оплату праці знизилися витрати на соціальне страхування – на 75,97 % або на 101276 тис. грн.

У 2023 році за три роки амортизаційні відрахування зросли на 5,76%, що становить 4258 тисяч гривень і сталося за рахунок оновлення наявних активів, таких як обладнання, та індексації їх вартості.

Матеріальні витрати складають найвищу частку у структурі операційних витрат будівельної компанії (43,01% у 2023 році), і це забезпечено особливостями будівельного процесу.

Інші витрати займають друге місце, складаючи 39,36% в 2023 році; витрати на оплату праці складають 9,99%, що робить їх третіми за значенням.

Для покращення роботи ПАТ «Трест Житлобуд-1» в майбутньому, важливо збільшити обсяги діяльності у будівельній компанії. Це має кілька переваг, таких як скорочення витрат на управління у внутрішній структурі витрат; зростання фінансових можливостей завдяки збільшенню будівельних завдань; ефективне використання коштів; оптимальний рівень витрат.

Ця стратегія сприяє не лише ефективному виконанню бізнес-процесів підприємства в умовах конкурентного оточення, але також виступає важливим елементом для його стабільності у подальшому.

2.3 Чинники собівартості: кількісна оцінка

Аналітичний розбір чинників, що формують собівартість, є важливим знаряддям для дослідження складових виробничих витрат та оцінки їхнього

впливу на сумарну собівартість продукції. Завдяки цьому аналізу можна визначити основні чинники, що впливають на собівартість, а отже, і на рентабельність підприємства.

Процес аналізу чинників, які впливають на собівартість, можна підсумувати таким способом:

- спочатку слід визначити чинники, що можуть впливати на собівартість робіт, такі як матеріали, робоча сила, енергоносії, технологічні процедури тощо; наступний крок полягає у виявленні конкретних показників або складових, що впливають на кожен визначений чинник.

- отримання відомостей про витрати щодо кожного процесу діяльності та оброблення та упорядкування інформації для подальшого оцінювання;

- застосування методів математичної статистики для того, щоб оцінити вплив конкретного чинника на собівартість;

- відбір ключових факторів, що мають вагомий вплив на собівартість робіт; розробка прикладних стратегій оптимізації для кожного з ідентифікованих чинників;

- реалізація визначених стратегій у виробничому процесі та контроль за реалізацією, включаючи внесення корекцій для досягнення найкращої результативності.

Ці кроки сприяють проведенню всебічного аналізу собівартості у підприємств і визначенню оптимальних стратегій для зменшення виробничих витрат.

Ланцюгові підстановки є ефективним інструментом для аналізу впливу різних чинників на собівартість.

Цей метод передбачає поступові зміни або додавання нових змінних для вивчення взаємодії різних чинників під час аналізу витрат виробництва. Виокремимо наступні етапи методу ланцюгових підстановок при аналізі собівартості робіт:

- визначення набору чинників, що мають вплив на собівартість робіт: витрати на робочу силу, енергетичні ресурси, матеріали, управлінські витрати;

- створення ланцюгових підстановок, що демонструють зв'язок чинників і їх впливовість на собівартість робіт. Окрема підстановка ілюструє зміну визначеного чинника;
- застосування послідовних підстановок щодо початкових даних, оцінювання впливу кожної підстановки на собівартість;
- розгляд результатів: вивчення дії конкретного чинника на собівартість та визначення тих, які найсильніше впливають на витрати;
- дослідження варіантів для зниження витрат і підвищення ефективності на основі виявлених ключових чинників;
- створення стратегії для управлінських рішень, націлених на підвищення ефективності операцій та зниження собівартості.

Цей методичний підхід допомагає докладніше аналізувати чинники, що визначають собівартість, та ефективно окреслювати напрямки для поліпшення діяльності компанії.

На практиці ефективне використання методу ланцюгових замінів вимагає уваги до чинників, які вводяться, точності використовуваної інформації та правильності моделі.

Ланцюгові підстановки слугують ефективним методом для оцінки впливу двох основних чинників на собівартість: питомої собівартості (собівартості на одиницю чистого доходу) і чистого доходу (доходу без ПДВ). Цей підхід дозволяє спостерігати, як зміни в цих чинниках впливають на сумарні витрати в будівництві.

Спершу розраховується базова собівартість на одиницю доходу за умови стабільного чистого будівельного доходу. Для цього застосовуються початкові показники чистого будівельного доходу та базова собівартість на одиницю чистого доходу.

Потім працює метод ланцюгових підстановок, при якому змінюється перший фактор, зокрема чистий дохід від реалізації, і обчислюється його вплив на базову собівартість на одиницю чистого доходу. Згодом аналогічні операції виконуються з іншим фактором – питомою собівартістю. У даній ситуації

змінюється собівартість на одиницю доходу, тоді як чистий дохід від реалізації залишається постійним, і результат – оцінка впливовості собівартості з одиниці доходу на сумарну будівельну собівартість. Даний метод дає змогу вивчити впливовість цих двох чинників.

Сумарну собівартість в залежності від розглянутих двох чинників представимо у вигляді алгоритму:

$$\text{Сумарна собівартість} = \text{Собівартість на одиницю чистого доходу} * \text{Чистий дохід} \quad (2.1)$$

Розглянемо, спираючись на ланцюговий підхід, як чинники формують сумарну собівартість у 2023 воєнному році порівняно з 2021 роком, тобто до війни, та виконаємо всі можливі розрахунки під час цієї аналітики: Таблиця 2.5 представляє первинні дані для проведення факторного аналізу узагальненої собівартості.

$$\text{Сумарна собівартість}_{2021} = 0,9762 * 2818746 = 2751599 \text{ тис. грн}$$

$$\text{Сумарна собівартість}_{\text{ум.}} = 0,9658 * 2818746 = 2722345 \text{ тис. грн}$$

$$\text{Сумарна собівартість}_{2023} = 0,9658 * 1628350 = 1572609 \text{ тис. грн}$$

Таблиця 2.5 – Вихідні показники для факторного аналізу собівартості

Показники	2021	2022	2023	Абсолютне відхилення, 2022/2021	Абсолютне відхилення, 2023/2022
Чистий дохід, тис. грн	2818746	1602844	1628350	-1215902	25506
Сумарна собівартість, тис. грн	2751599	1563621	1572609	-1187978	8988
Собівартість на одиницю чистого доходу, грн	0,9762	0,9755	0,9658	-0,0007	-0,0097

Звідси можна узагальнити, що сумарна собівартість зменшилася на 1178990 тис. грн. у 2023 році у порівнянні з 2021 роком (Δ Сумарна собівартість = Сумарна собівартість₂₀₂₃ - Сумарна собівартість₂₀₂₁) за рахунок:

– зменшення собівартості на одиницю чистого доходу: Δ Сумарна собівартість_{од.} = Сумарна собівартість_{ум.} - Сумарна собівартість₂₀₂₁ = 2722345 – 2751599 = – 29254 тис. грн

– зменшення чистого доходу: Δ Сумарна собівартість_{дох.} = Сумарна собівартість₂₀₂₃ - Сумарна собівартість_{ум.} = 1572609 – 2722345 = – 1149736 тис. грн

Зробимо порівняння отриманих показників з обчисленнями, проведеними способом абсолютних змін.

Зменшення сумарної собівартості під впливом собівартості на одиницю доходу:

Δ Сумарна собівартість_{од.} = Чистий дохід₂₀₂₁ * (Собівартість на одиницю чистого доходу₂₀₂₃ – Собівартість на одиницю чистого доходу₂₀₂₁) = 2818746 * (0,9658 – 0,9762) = – 29254 тис. грн

Зниження сумарної собівартості за рахунок чистого доходу:

Δ Сумарна собівартість_{дох.} = (Чистий дохід₂₀₂₃ – Чистий дохід₂₀₂₁) * Собівартість на одиницю чистого доходу₂₀₂₃ = (1628350 – 2818746) * 0,9658 = – 1149736 тис. грн.

Зменшення чистого доходу зменшило сумарну собівартість на 98% і це передбачувані очікування.

Зробимо факторний аналіз сумарної собівартості в 2023 воєнному році у порівнянні з 2022 воєнним роком:

Сумарна собівартість₂₀₂₂ = 0,9755 * 1602844 = 1563621 тис. грн

Сумарна собівартість_{ум.} = 0,9658 * 1602844 = 1548027 тис. грн

Сумарна собівартість₂₀₂₃ = 0,9658 * 1628350 = 1572609 тис. грн

Сумарна собівартість збільшилася на 8988 тис. грн. у 2023 році у порівнянні з 2022 роком (Δ Сумарна собівартість = Сумарна собівартість₂₀₂₃ - Сумарна собівартість₂₀₂₂) за рахунок:

– зменшення собівартості на одиницю чистого доходу: Δ Сумарна собівартість_{од.} = Сумарна собівартість_{ум} - Сумарна собівартість₂₀₂₂ = 1548027 – 1563621 = –15594 тис. грн

– збільшення чистого доходу: Δ Сумарна собівартість_{дох} = Сумарна собівартість₂₀₂₃ – Сумарна собівартість_{ум} = 1572609 – 1548027 = 24582 тис. грн

Зіставимо отримані дані, що були отримані способом ланцюгових підстановок, з обчисленнями, виконаними за допомогою методу абсолютних різниць.

Зменшення сумарної собівартості під впливом собівартості на одиницю чистого доходу:

Δ Сумарна собівартість_{од.} = Чистий дохід₂₀₂₂ * (Собівартість на одиницю чистого доходу₂₀₂₃ – Собівартість на одиницю чистого доходу₂₀₂₂) = 1602844 * (0,9658 – 0,9755) = – 15594 тис. грн

Збільшення сумарної собівартості за рахунок чистого доходу:

Δ Сумарна собівартість_{дох} = (Чистий дохід₂₀₂₃ – Чистий дохід₂₀₂₂) * Собівартість на одиницю чистого доходу₂₀₂₃ = (1628350 – 1602844) * 0,9658 = 24582 тис. грн.

Отже, величезне скорочення сумарної будівельної собівартості значною мірою обумовлено зменшенням обсягів діяльності та, як слідство, доходів будівельної компанії, що пояснюється воєнними діями, але в 2023 році намітилася позитивна динаміка щодо збільшення обсягів будівельних робіт, чистого доходу від цих робіт, і, відповідно, загальної собівартості.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ВИТРАТ НА БУДІВЕЛЬНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

3.1 Управління собівартістю будівельно-монтажних робіт: рекомендації щодо зниження

Під час пошуку можливостей для скорочення витрат, особливу увагу слід зосередити на таких витратах, як «матеріали» з великою вагою в загальних витратах і «накладні витрати», причому їх відношення до збільшеного обсягу робіт має зменшуватися.

З метою зниження витрат за елементом «матеріали» можна використовувати стратегії, такі як оптимізація транспортно-заготівельних витрат, впровадження більш економічних матеріалів, інноваційні рішення в галузі матеріалознавства та конструкцій, а також ефективне управління складськими запасами матеріалів. При плануванні асортименту матеріалів і виборі постачальників важливо враховувати актуальні ринкові тенденції щодо попиту.

Основним завданням будівельної організації є пошук стабільних довгострокових контрактів з партнерами, які надають матеріали за вигідними цінами і забезпечують їх ефективну централізовану доставку до об'єкту. Вчасна поставка є невід'ємною умовою зниження витрат, оскільки порушення в ланцюзі постачання призводять до перебоїв у роботі працівників, збільшенню часу простою та додаткових витрат у всіх секторах виробництва. У реакції на різницю у цінах до 30% на окремі товари, постачальники будівельних матеріалів розробили нову систему знижок, що відрізняється від традиційних підходів.

Одним із найпоширеніших варіантів є знижка, що залежить від обсягу замовлення, але також можуть бути застосовані й інші підходи, наприклад, знижка від третьої сторони, яка надається, коли покупець користується послугами конкретної транспортної компанії, що має співпрацю з постачальником або його дочірньою компанією. Крім того, існують принципи

«колишнього друга», коли постійним клієнтам надаються знижки незалежно від обсягу замовлення, а також принципи взаємної реклами та інші.

Важливо приділити особливу увагу якості матеріалів, розглядаючи її як не лише споживчу, але й економічну характеристику, що дозволяє знизити вартість будівельно-монтажних робіт. На сучасному ринку з'явилися нові матеріали, які варто використовувати, навіть якщо вони коштують дорожче, ніж традиційні аналоги. Економія досягається завдяки зниженню витрат на робочу силу (а, отже, зниженню витрат на оплату праці) і скороченню кількості супутніх матеріалів, що використовуються [28, с. 545].

Для досягнення оптимізації витрат необхідно вдосконалити процес розрахунку та нормування витрат, розробити власні норми, що враховують попередній досвід та особливості виконання конкретних робіт. При цьому, керівництво повинно активно співпрацювати з персоналом, створюючи заохочувальну атмосферу та стимулюючи працівників до економії організаційних ресурсів. Це може включати заохочення, бонусні програми або інші форми додаткового стимулювання. Виконання цих заходів сприятиме ефективному управлінню витратами та підвищенню економічної свідомості та відповідальності працівників.

В оптимізації технології оздоблювальних робіт варто зосередитися на скороченні використання «мокрих» процесів. Наприклад, у процесі оштукатурювання стін можна уникати важких розчинів, замінивши їх швидше висихаючими розчинами штукатурки або полімерів. Це не тільки зменшить загальний час будівництва, але й дозволить скоротити час висихання. Крім того, значні економії можна досягти, використовуючи листи з гіпсокартону на металевому каркасі замість штукатурки стін. Це зменшить трудомісткість роботи, витрати на оплату праці і час будівництва. Крім того, менша кількість чистової обробки знизить матеріальні витрати, а невелика вага та об'єм матеріалів сприятимуть зменшенню транспортно-заготівельних витрат і витрат на підйом матеріалів.

Для зниження витрат за статтею «експлуатація машин і механізмів» можна застосувати ряд ефективних підходів. Одним з них є належне планування і організація робіт на будівельних об'єктах. Це включає розробку детального графіка використання обладнання, узгодження робочих процесів та уникнення зайвих простоїв. Додатково, раціональне використання механізмів може допомогти уникнути перевитрат. Це означає використання менш потужних і більш економічних машин іноді, замість витратного та непотрібно потужного обладнання. Крім того, оптимізація переміщення механізмів з одного об'єкта на інший може уникнути затримок і додаткових витрат, забезпечуючи ефективну логістику і транспортування.

Також, необхідно враховувати роботу орендованої техніки. Часто витрати пов'язані з неврахуванням часу роботи орендованої техніки можуть призводити до непотрібного продовження терміну оренди. Оптимізація використання цієї техніки і точне визначення потреб у часі роботи допоможуть знизити витрати.

Такі підходи сприятимуть ефективному управлінню машинами і механізмами на будівельних об'єктах, забезпечуючи оптимальне використання ресурсів та зниження витрат на їх експлуатацію.

Збільшення продуктивності праці відіграє важливу роль у зниженні витрат на виробництво, оскільки це дозволяє досягти економії на заробітній платі. Шляхом впровадження технічних та організаційних ініціатив можна досягти збільшення виробітку на кожного працівника, що веде до зниження вартості виконання робіт. Важливо підкреслити, що працівники з однаковою вартістю праці зможуть виконувати більше завдань без зниження середньої заробітної плати. Отже, ефективне впровадження технічних та організаційних ініціатив, разом з переглядом норм виробітку, сприяє зниженню витрат на працю шляхом зменшення частки оплати праці на кожну одиницю продукції, при цьому забезпечуючи збереження середньої заробітної плати працівників [29, с. 147].

Основні напрямки здешевлення будівельно-монтажних робіт у ПАТ «Трест Житлобуд-1» включають наступні аспекти:

– оптимізація витрат на матеріали. Детальний аналіз і вибір економічно вигідних матеріалів, пошук альтернативних постачальників з більш привабливими цінами та умовами, впровадження системи знижок на закупівлю матеріалів у великому обсязі;

– підвищення ефективності праці. Використання сучасних технологій та обладнання, що дозволяють прискорити виконання робіт і зменшити трудомісткість, раціональне планування робочих процесів, оптимізація робочого графіку та організація робочих бригад;

– ефективне управління проектами. Чітке планування та контроль витрат на кожному етапі проекту, своєчасне виявлення та усунення можливих проблем і затримок, використання ефективних методів управління ризиками;

– партнерство з підрядниками та постачальниками. Укладання довгострокових контрактів з підприємствами, які пропонують конкурентні ціни та якісні послуги, встановлення довірчих стосунків і взаємовигідних угод;

– впровадження інноваційних рішень. Використання нових матеріалів та технологій, які можуть забезпечити економію часу та ресурсів, впровадження енергоефективних рішень для зниження витрат на опалення, освітлення та інші комунальні послуги;

– постійне вдосконалення та навчання персоналу. Забезпечення кваліфікованих працівників, організація тренінгів та семінарів для підвищення їхньої професійної компетенції, створення мотивуючої системи стимулювання працівників в контексті економії ресурсів [30, с. 73].

Ці напрямки допоможуть ПАТ «Трест Житлобуд-1» знизити витрати на будівельно-монтажні роботи, зберігаючи при цьому високу якість виконання та задоволення потреб замовників і водночас досягати економічної ефективності. Це можливо шляхом постійного вдосконалення технологій, контролю якості, професійного розвитку персоналу та збереження партнерських відносин з постачальниками та замовниками.

3.2 Функціональний підхід у плануванні собівартості як спосіб оптимізації її рівня

Функція витрат є ключовим елементом управління витратами підприємства, який дозволяє аналізувати, прогнозувати та оптимізувати витрати. Її застосування включає проведення детального аналізу структури витрат, виявлення залежностей між факторами та рівнем витрат, прогнозування майбутніх витрат та вжиття заходів для їх оптимізації. Функція витрат також допомагає в плануванні бюджету підприємства та контролі фактичних витрат. Завдяки своєму унікальному підходу, функція витрат є незамінним інструментом для досягнення фінансової ефективності та підвищення конкурентоспроможності підприємства [31, с. 40].

Функція витрат - це аналітичний інструмент, що визначає математичний зв'язок між витратами підприємства та їх факторами. Вона надає уявлення про те, як змінні фактори впливають на витрати та допомагає управлінцям зрозуміти, як керувати витратами для досягнення ефективного розподілу ресурсів.

Функція витрат може бути виражена у спрощеному вигляді, що полягає в лінійному зв'язку між витратами і одним чи декількома факторами. Наприклад, функція витрат може бути описана рівнянням:

$$Y = a + b \cdot x, \quad (3.1)$$

де Y – сукупні витрати;

a – загальні постійні витрати;

b – змінні витрати на одиницю діяльності;

x – значення фактору витрат.

Такий спрощений вигляд функції витрат дозволяє аналізувати взаємозв'язок між витратами та їх фактором, встановлювати його вплив та здійснювати прогнозування майбутніх витрат на основі зміни фактору. Це

дозволяє підприємству здійснювати раціональне планування, контроль та оптимізацію витрат, спрямовану на досягнення ефективності та прибутковості.

Для оцінки витрат ПАТ «Трест Житлобуд-1» та створення функції витрат ми використаємо декілька підходів: аналітичний метод, метод найменших квадратів і метод спрощеного статистичного аналізу.

Метод аналізу рахунків, також відомий як аналітичний метод, розподіляє витрати на змінні та постійні складові в залежності від впливу визначального фактору, такого як обсяг діяльності.

Аналітичний підхід ґрунтується на вивченні бухгалтерської інформації, насамперед рахунків, що висвітлюють витрати компанії, для встановлення зв'язків між витратами та головним фактором. Цей аналіз допомагає компанії фокусувати увагу на змінних витратах та ефективно контролювати постійні, що допомагає покращити фінансовий стан та оптимізувати роботу компанії.

Почнемо зі збору вихідних даних за останній рік, які були аналізовані у таблиці 2.4. Потім проведемо розподіл витрат з метою подальших обчислень та аналізу в таблиці 3.1.

Спочатку ми зберемо дані за останній рік (2023 рік) і внесемо їх у таблицю 3.1 для подальшого аналізу. Далі ми розподілимо витрати на постійні і змінні для можливості виконання обчислень та аналізу, результати яких будемо відображати у таблиці 3.1.

Зважаючи на результати здійсненого аналізу, можна визначитися з наступною функцією витрат в тис. грн.:

$$Y = 788216 + 0,40X$$

Функція витрат в млн. грн. має вигляд:

$$Y = 788 + 0,40X$$

Отже, за допомогою цієї функції можна передбачити витрати на визначений період при відповідних обсягах виконання робіт та надання послуг.

Таблиця 3.1 – Групування витрат ПАТ «Трест Житлобуд-1» відповідно до обсягу діяльності за 2023 рік, тис. грн.

Елементи витрат	Загальні витрати	Постійні витрати	Змінні витрати	Змінні витрати на од.
Матеріальні витрати	621655	-	621655	0,38
Витрати на оплату праці	144731	115640	29091	0,02
Відрахування на соціальне страхування	32036	25629	6407	0,004
Амортизація	78186	78186	-	-
Інші	568761	568761	-	-
Всього	1445369	788216	657153	0,40

Щоб скористатися методом найменших квадратів, необхідно провести ретельні розрахунки, так як потрібно вирішити систему рівнянь [10, с. 285]:

$$\sum y = na + b\sum x \quad (3.2)$$

$$\sum xy = a\sum x + b\sum x^2, \quad (3.3)$$

де x – незалежна змінна величина, яка визначається як обсяг діяльності;

y – величина, яка залежить і змінюється від обсягу діяльності (загальні витрати);

a – постійні витрати в загальному обсязі;

b – питома величина змінних витрат;

n – кількість проведених обстежень.

Таблиця 3.2 – Вихідні дані і розрахунки для створення функції собівартості за допомогою методу найменших квадратів, млн. грн.

Роки, n	Чистий дохід, X	Собівартість, Y	X ²	XY
2019	2421,16	2234,08	5862015,7	5409065,1
2020	1948,35	1787,82	3796067,7	3483299,1
2021	2818,75	2751,60	7945351,6	7756072,5
2022	1602,84	1563,62	2569096,1	2506232,7
2023	1628,35	1572,61	2651523,7	2560759,5
Σ	10419,45	9909,73	22824054,8	21715428,9

Розрахунки, представлені в таблиці 3.2, послужили вихідною точкою для формування системи рівнянь:

$$9909,73 = 5a + 10419,45b \quad (3.4)$$

$$21715428,9 = 10419,45a + 22824054,8b \quad (3.5)$$

Щоб вирішити систему рівнянь, необхідно помножити рівняння (3.4) на коефіцієнт 2083,89 (10419,45/5), щоб мати змогу відняти рівняння (3.6) від рівняння (3.5) і привести систему до однієї змінної:

$$20650787 = 10419,45a + 21712988b \quad (3.6)$$

Внаслідок віднімання утворюється нове рівняння, яке потрібно розв'язати:

$$1064641,9 = 1111066,8b$$

$$b = 0,94$$

Розглянемо заміну b у рівнянні (3.3) та визначення параметра a у функції собівартості:

$$a = 22,94$$

Функція собівартості, виражена в мільйонах гривень, визначена методом найменших квадратів, представлена наступним чином:

$$Y = 22,94 + 0,94x$$

Побудуємо функцію витрат (собівартості реалізації) методом спрощеного статистичного аналізу. Спрощений статистичний аналіз передбачає розподіл показників на 2 групи, виходячи із зростання значень X (чистого доходу від реалізації), та розрахунок постійних витрат на основі середніх значень X (чистого доходу від реалізації) та Y (собівартості реалізації) [10, с. 274].

Величина постійних витрат (a) визначається за такою формулою:

$$a = \frac{\bar{Y}_0 * \bar{X}_1 - \bar{Y}_1 * \bar{X}_0}{\bar{X}_1 - \bar{X}_0}, \quad (3.7)$$

де \bar{Y}_0 і \bar{Y}_1 – середні значення собівартості в 1-ій і 2-ій групі, відповідно;
 \bar{X}_0 і \bar{X}_1 – середні значення чистого доходу.

Таблиця 3.3 містить початкові дані, які необхідні для побудови функції.

Таблиця 3.3 – Вихідні дані для визначення функції собівартості методом спрощеного статистичного аналізу, тис. грн.

Роки, n	Чистий дохід, X	Собівартість реалізації, Y
1 група показників		
2022	1602,84	1563,62
2023	1628,35	1572,61
2020	1948,35	1787,82
Σ	5179,54	4924,05
Середній показник	1726,51	1641,35
2 група показників		
2018	2092,16	1930,16
2019	2421,16	2234,08
2021	2818,75	2751,6
Σ	7332,07	6915,84
Середній показник	2444,0	2305,28

Після використання розрахованих середніх значень X та Y у формулі (3.7), отримуємо:

$$a = ((1641,35 \times 2444) - (2305,28 \times 1726,51)) : (2444 - 1726,51) = 43,72 \text{ млн. грн}$$

Знаючи інформацію щодо постійних витрат, продовжимо з розрахунками змінних витрат (b):

$$b = (1641,35 - 43,72) : 1726,51 = 0,93 \text{ (за даними першої групи показників)}$$

або

$$b = (2305,28 - 43,72) : 2444 = 0,93 \text{ (за даними другої групи показників)}$$

З урахуванням цих даних, можна представити функцію собівартості, яка була знайдена шляхом використання методу спрощеного статистичного аналізу, в млн. грн.:

$$Y = 43,72 + 0,93X$$

Запропоновані методи несуть у собі свої позитивні сторони та визначені межі, і вирішення, який обрати, залежить від того, які конкретні аспекти собівартості слід узяти до уваги та які конкретні результати прагнемо мати.

Існує ще багато наукових методів побудови функції витрат (собівартості): метод вищої-нижчої точки, візуального пристосування, регресійний аналіз, метод технологічного аналізу та інші. Це полегшує оцінку витрат при різних факторних ознаках, тобто дозволяє передбачати (планувати) витрати при різних обсягах діяльності [37, с. 28]. Вибір методу побудови функції витрат (собівартості) залежить від конкретної ситуації, характеру дослідження та доступності необхідних даних. Для обґрунтування вибору методу можна враховувати наступні фактори: точність і достовірність результатів, доступність даних, складність та витрати часу. З огляду на ці фактори, рекомендується провести аналіз доступних даних, оцінити їх достовірність та наявність, а також зрозуміти особливості дослідження та його цілі. На основі цього можна обрати метод, який найкраще відповідає поставленим завданням, має достатню точність та ефективність у використанні наявних даних.

ВИСНОВКИ

В ході проведення дослідження згідно з метою та завданнями роботи були отримані наступні результати:

- досліджено економічну суть витрат у функціонуванні підприємства та вивчено їх класифікацію,
- виявлено чинники впливу на їх економію;
- проведено аналіз витрат підприємства;
- розглянуто перспективи їх оптимізації.

Аналізуючи отримані результати, можна зробити декілька висновків. По-перше, витрати виступають як невід'ємна складова управління підприємством, і досягнення ефективного управління витратами є критичним для успішної діяльності підприємства. По-друге, витрати можуть бути класифіковані за різними критеріями, такими як їх функціональна приналежність, часовий аспект та пов'язаність з виробництвом, що дозволяє зрозуміти їх характеристики та встановлювати пріоритети в управлінні ними.

Оптимізація витрат на підприємстві полягає в досягненні балансу між зниженням витрат та забезпеченням необхідних ресурсів для ефективної діяльності та розвитку підприємства. Для досягнення цього балансу використовуються різні стратегії та методи, такі як контроль витрат, ефективне планування та бюджетування, оптимізація процесів та пошук альтернативних ресурсів тощо.

Використання функції витрат є одним з способів оптимізації рівня витрат підприємства, дозволяючи аналізувати, прогнозувати та приймати обґрунтовані рішення щодо використання ресурсів.

Для досягнення успіху в управлінні витратами підприємство повинно мати чітку стратегію, добре організовані системи обліку та контролю, а також залучати кваліфікованих фахівців у галузі управління витратами.

В роботі було проведено детальний аналіз основних показників господарської діяльності ПАТ «Трест Житлобуд-1», в якості об'єкта дослідження

знаходиться будівельна галузь. Особлива увага була приділена аналізу витрат компанії, включаючи аналіз складу і структури витрат, динаміки витрат та факторний аналіз собівартості.

Під час аналізу економічної діяльності ПАТ «Трест Житлобуд-1» було встановлено, що впродовж довоєнних років спостерігалось стабільне зростання усіх показників у сфері будівництва. Це зростання може пояснюватися різними факторами, зокрема збільшенням масштабів будівельних робіт, застосуванням новітніх технологій, підвищенням попиту на продукцію, залученням нових клієнтів та розширенням діяльності зі збуту.

У довоєнний період на підприємстві було зафіксовано підвищення собівартості послуг і виконаних робіт, що пояснюється активним нарощенням масштабів будівельної діяльності. З початком військового конфлікту у 2022 році сформовані в будівельній сфері тенденції господарської діяльності зазнали різких змін. Військові дії спричинили суттєве скорочення доходів і виробничих витрат будівельного підприємства. Основною причиною цього стало зменшення обсягів виробництва, а в окремих випадках — повне припинення діяльності.

Динаміка показала зміни витратних показників протягом розглянутого періоду, що дозволило виявити тенденції і зробити висновки про ефективність управління витратами. В 2023 році спостерігається збільшення собівартості реалізованих робіт і послуг на підприємстві порівняно до 2022 року. Ця зміна обумовлена зростанням обсягів діяльності компанії за цей період.

Аналіз складу і структури витрат компанії ПАТ «Трест Житлобуд-1» виявив основні елементи витрат, які впливають на загальну собівартість підприємства. Всі елементи витрат зростають за останні два роки в середньому на 8 %. У структурі операційних витрат на будівельному підприємстві найбільш значимою є частка матеріальних витрат. На другому місці знаходяться інші витрати, які у 2023 році становили 39 % від загальної суми операційних витрат. Третє місце у структурі займають витрати на оплату праці.

Факторний аналіз собівартості дозволив встановити, які фактори або елементи впливають найбільше на вартість виробництва і визначити області для

подальшої оптимізації. Методом ланцюгових підстановок визначено вплив на собівартість чистого доходу від реалізації та собівартості на одиницю. За рахунок зменшення чистого доходу загальне зменшення собівартості реалізованих робіт у підприємства становить 98%.

Аналіз витрат підприємства будівельної галузі дає змогу краще розуміти економічний стан і ефективність діяльності компанії, а також надає базу для прийняття управлінських рішень щодо оптимізації витрат.

На основі аналізу витрат компанії ПАТ «Трест Житлобуд-1» можна визначити декілька потенційних напрямків оптимізації витрат:

- оптимізація закупівельної діяльності (перевірка альтернативних постачальників і встановлення довгострокових контрактів для отримання кращих умов по ціні та якості матеріалів і послуг);

- енергоефективність (впровадження заходів щодо зменшення споживання енергії, таких як встановлення енергоефективного обладнання, оптимізація систем опалення та освітлення, контроль над енергетичними витратами);

- управління запасами (оптимізація рівня запасів матеріалів та компонентів шляхом впровадження ефективної системи управління запасами, точного прогнозування попиту та оптимального планування поставок);

- процесні оптимізації (виявлення та вирішення недоліків у виробничих процесах, усунення зайвих операцій, зменшення часу циклу виробництва, автоматизація деяких процесів);

- управління витратами праці (аналіз робочих процесів та раціоналізація робочого часу, ефективне планування робочого графіка, оцінка продуктивності праці та оптимізація чисельності персоналу);

- використання технологій інформаційного управління (впровадження сучасних систем управління витратами та фінансами, автоматизація обліку витрат та контроль за ними, використання програмних рішень для управління плануванням, бюджетуванням та аналізом).

В роботі було використано функцію витрат як спосіб оптимізації рівня витрат на підприємстві. Ця функція була побудована за допомогою трьох методів: методу аналізу рахунків, методу найменших квадратів, методом спрощеного статистичного аналізу.

Метод аналізу рахунків дозволяє детально проаналізувати всі витрати підприємства шляхом вивчення і систематизації рахунків, що відображають витрати. Цей метод допомагає виявити основні складові витрат, їх структуру та залежності між ними.

Метод найменших квадратів базується на статистичному аналізі даних і використовується для встановлення математичної моделі, яка найкраще відповідає спостережуваним даним про витрати. Цей метод дозволяє знайти оптимальну функціональну залежність між витратами та іншими факторами, такими як обсяг виробництва, ціни на ресурси тощо.

Метод спрощеної статистичної оцінки фокусується на оперативному й практичному встановленні функції витрат. Цей підхід застосовує базові статистичні техніки, щоб змодельовати зв'язок між витратами та іншими змінними. Він має свої плюси: легкість у застосуванні та зрозумілість, потребує мінімальних розрахунків та математичних знань. Як недосконалість можна відмітити потенційно нижчу точність.

Розглянуті методи є цінними інструментами для оптимізації витрат на підприємстві. Метод аналізу рахунків надає детальний інформаційний аналіз, в той час як метод найменших квадратів дозволяє встановити математичну залежність між факторами і витратами. Вибір найбільш релевантного методу залежить від конкретної ситуації, мети дослідження та доступності даних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. № 318., зі змінами і доповненнями. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.liga.net.>, <http://zakon4.rada.gov.ua>
2. Офіційний сайт ПАТ «Трест Житлобуд-1». URL: <https://gs1.com.ua/page/about>
3. Артамонова Н.С., Акулюшина М.О. Управління витратами: навч. посіб. / Н. С. Артамонова, М. О. Акулюшина, – К.: Центр навчальної літератури, 2018. – 120 с.
4. Ахновська І., Болгов В. Управління витратами: навчальний посібник / І. О. Ахновська, В. Є. Болгов. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. 156 с. – Режим доступу: https://r.donnu.edu.ua/bitstream/123456789/943/1/58_Управління%20витратами_I.pdf
5. Борисенко П. А. Управління витратами: навч.-метод. посіб. для студентів ВНЗ / П. А. Борисенко. – Запоріжжя: Кругозір. – 2015. – 238 с.
6. Борисюк І. О., Семеняка Я. В. Формування системи управління витратами підприємства. «Modern Economics». Електронне наукове фахове видання з економічних наук. 2017. №6 (2017). С. 15-23. URL: <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/07/Borisyuk-I.-O.-Semenyaka-YA.-V.pdf>
7. Бутинець Ф.Ф. Витрати виробництва та їх класифікація для потреб управління / Ф.Ф. Бутинець // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: міжнар. зб. наук. праць. Серія «Бухгалтерський облік, контроль і аналіз». – 2012. – № 1 (22). – С. 11–18. URL: <http://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3168/2.pdf>

8. Власюк Г.В. Аналіз та оцінка існуючих систем управління витратами / Г.В. Власюк // Держава та регіони. – 2012. – № 6. – С. 78–79.

9. Голюков О.І., Миколаєва Н.А. Основи класифікації і методи управління витратами в системі стратегічного управлінського обліку. Азимут наукових досліджень: економіка і управління. 2014. № 1. С. 26 – 30.

10. Голов С. Ф. Управлінський облік. Підручник. – 3-тє вид. – К.: Лібра, 2006. – 704 с.

11. Гречко А. В. Теоретико-методичні засади управління витратами підприємства / А. В. Гречко, Н. С. Дударенко // Сучасні проблеми економіки і підприємництва. – 2016 – Вип. 18. – С. 183 – 192.

12. Должанський А. М. Місце і значення класифікації витрат для виробничого процесу / А. М. Должанський, Є. П. Петлюха // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.1. – С. 222 – 228.

13. Іванюта П.В., Лугівська О.П. Управління ресурсами та витратами: навч. посіб. / П. В.Іванюта, О. П.Лугівська, – К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 320 с.

14. Кальєніна Н.В. Методи управління витратами, їх переваги та недоліки / Н.В. Кальєніна // Держава та регіони. – 2012. – № 5. – С. 32–35.

15. Костецька Н. Управління витратами на підприємствах в умовах ризику / Н. Костецька // Економіка та суспільство. – 2021. – №34. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-67>

16. Крот Ю.М., Пастернак Я.П. Формування ефективної системи управління витратами підприємств. Вісник ХДУ. Серія «Економічні науки». 2018. Том 2. № 28 (2018). С. 148-151.

URL: <https://ej.journal.kspu.edu/index.php/ej/article/view/67/64>

17. Кузьмін О. Є. Управління витратами на підприємствах: навч. посібник / О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник, У. І. Когут. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 244 с.

18. Литовченко О.Ю. Управління витратами на підприємстві: теоретичний аспект. Інфраструктура ринку. 2019. Випуск 31. С. 301-309. URL: http://www.marketinfr.od.ua/journals/2019/31_2019_ukr/47.pdf
19. Ліпич Л. Г., Бортнік С. М., Мялковська В. І. Аналіз ефективності застосування сучасних систем зниження витрат // Економічний форум. – 2016. – № 1. – С. 171-176.
20. Маркіна І.А., Вороніна В.Л., Рудич А.І. Теоретичні основи управління витратами підприємства. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2020 р. № 4 (115). С. 140-147. URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2020/4_2020/26.pdf
21. Маркіна І.А., Ленъ В.В., Шапка В.О. Управління витратами як фактор підвищення економічної безпеки підприємства. Актуальні проблеми інноваційної економіки. Харків: ХНТУСГ, 2019. № 3. С. 83 – 88.
22. Матвеева Н. М. Управління витратами : навч. посібник / Н. М. Матвеева, О. І. Славута; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2020. – 157 с. URL: <http://eprints.kname.edu.ua/57428/1/2019%20печ.%2029Н%20НП%20Управління%20витрат%20от%20редактора.doc.pdf>
23. Новіков І.В. Цільова вартість як стратегічна концепція управління витратами. Київ: Молодіжна, 2019. № 6, Т. 1. С. 166 – 169.
24. Олійник Т., Зайцева К. (2019). Система управління витратами підприємства /Т. Олійник, К. Зайцева // Молодий вчений. – 2019. – № 11 (75). – С. 563 – 566 <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-11-75-120>
25. Партин Г.О. Системно-орієнтоване управління витратами промислового підприємства : монографія / Г. О. Партин, А. І. Ясінська. – Львів : ЗУКЦ, ППНВФ «Біапр». – 2011. – 200 с.
26. Пчелинська Г.В. Понятійно-категоріальні засади управління витратами підприємства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2019. – №27. – С. 48 – 53.

27. Свистун Л. А. / Удосконалення системи управління витратами підприємства в умовах нестабільної економіки / Л. А. Свистун, Р. М. Левкова // Економіка і регіон. – 2017. – № 4. – С. 57 – 62.

28. Семчук І.В., Мазур В.Г. Шляхи підвищення ефективності управління витратами на підприємстві. Економіка та управління підприємствами. – 2018. – №22. – С. 544 – 548.

29. Скуратівська Д.В. Шляхи вдосконалення управління витратами виробництва на підприємствах. Міжнародний науковий журнал. – 2016. – №6, т. 3. – С. 147–148.

30. Ткаченко А. М. Управління витратами – нагальне завдання сьогодення. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2015. – № 2. – С. 70 – 74.

31. Фостолович В.А., Сімаков О.О. Місце управління витратами в сучасній системі управління підприємством. Економіка та держава. – 2019. – №10. – С. 36 – 45.

32. Чернікова С.Ю. Бережливе виробництво – новий підхід до управління витратами. Праці економіко-соціально-гуманітарного факультету. Збірник наукових статей. Київ, – 2016. – Вип. 3. URL: <http://econom-lib.com>

33. Чорна М.В., Смірнова П.В., Бугріменко Р.М. Управління витратами: навч. посіб. / М. В. Чорна, П. В. Смірнова, Р. М. Бугріменко, 2017. – 166 с.

34. Шапіро І. А. Характеристика основних підходів до формування системи управління витратами промислових підприємств / І. А. Шапіро // Європейський вектор економічного розвитку. – 2011. – №1(10) – С. 263 – 270.

35. Школьник І. О. Фінансовий аналіз: навч. посібник. / І. М. Боярко, О. В. Дейнека та ін. – К.: Центр учбової літератури, 2016. – 368 с.

36. Шутько Т.І. Економічна сутність управління витратами підприємства / Т.І. Шутько // Ефективна економіка. – 2014. – № 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3681>.

37. Ющишина Л. О. Менеджмент ресурсів та витрат: курс лекцій. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2022. 103 с.

38. Якушик Я. Д. Концептуальні підходи до управління витратами в системі економічної безпеки підприємства / Я. Д. Якушик // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2014. – № 5–6. – С. 211–216.

39. Яркіна Н.М. Управління підприємством як економічна категорія (теоретичні аспекти) / Н.М. Яркіна // Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво». – 2014. – № 1(76). – С. 130–136.

40. Яценко Т.О., Свистун Л.А. Процеси та методи оптимізації витрат у системі завдань управління підприємством / Т.О. Яценко, Л.А. Свистун // Ефективна економіка. – 2019. – № 5. – С. 1–9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2019/154.pdf